

Vessament de sang, culte, perdó (He 9,22)

Jordi CERVERA

1. INTRODUCCIÓ

La Carta als Hebreus ens diu en 9,22b que «sense vessament de sang no hi ha perdó» (χωρίς αίματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις). Una frase lapidària, tant per al lector-auditor actual com per als lectors-auditors a qui anava dirigida. La rotunditat de l'expressió ens manifesta la inqüestionable validesa que devia tenir la frase en el *Sitz im Leben* d'Hebreus. Són evidents les ressonàncies cúlriques entorn dels sacrificis d'animals al temple de Jerusalem. Una aproximació a aquest culte (amb l'activitat sacerdotal, la manipulació de la sang, les intencions de l'oferent, els variats tipus de sacrificis, la religiositat que els envoltava, etc.), ajudarà a entendre millor el significat de l'expressió i les intencions cristològiques de l'autor d'Hebreus a l'hora d'emprar-la.

El lector-auditor actual, allunyat del context d'Hebreus, queda desconcertat amb l'expressió d'He 9,22b pels seus tons «primitius». Costa de participar en aquesta dimensió del culte que genera violència i que vessa sang. Costa d'entendre el lligam entre aquesta escenografia sacrificial i quelcom tan íntim i personal com és el perdó. No és fàcil de donar respostes, però procurarem fer-ho.¹

1. Volem fer referència a les suggerents lectures que fa del tema sacrificial el pensador René Girard (Avinyó, 1923). Per les seves al·lusions a la temàtica bíblica, les tesis girardianes han provocat una nodrida resposta literària. Vegeu, per exemple: J. I. GONZÁLEZ FAUS, «Violencia, religión, sociedad y cristología. Introducción a la obra de René Girard», *Actualidad Bibliográfica* 18 (1981) 7-37; R. NOTH, «Violence and the Bible», *CBQ* 47 (1985) 1-27; J. G. WILLIAMS, «The Innocent Victim: René Girard on the Violence, Sacrifice, and the Sacred», *Religion Studies Review* 14, 4 (1988), 320-326; B. CHILTON, «René Girard, James Williams, and the Genesis of Violence», *Bulletin for Biblical Research* 3 (1993) 17-29; J. G. WILLIAMS, «Sacrifice, Mimesis, and the Genesis of Violence: A Response to Bruce Chilton», *Bulletin for Biblical Research* 3 (1993) 31-47; la revista *Semeia* li dedica un número sencer: «René Girard and Biblical Studies»,

2. LA SANG, PORTADORA DE VIDA

La sang té un paper destacat en les creences populars, en els mites i en els cultes màgics.² Juntament amb l'esperma, la llet materna, la saliva, l'orina, les llàgrimes i la suor, la sang era un dels fluids que s'originaven en el cos humà de forma inexplicable per a l'home antic i era contemplada com a portadora d'un poder sagrat.³ Per això, la sang va associada de forma particular amb la vitalitat. Quan la sang abandona un ésser vivent, la seva vida s'acaba. Però la sang de la menstruació⁴ i la sang vessada en el naixement ens remet a la relació sexual, la reproducció, la fertilitat; és a dir, al naixement d'una nova vida.⁵

La funció real de la sang en el cos humà no va ser completament coneguda fins que l'any 1615 William Harvey establí el mecanisme de la circulació sanguínia. Però des dels temps primitius un misteri singular ha envoltat aquest flux en tots els pobles. Ritus de sang, cerimònies de sang, enemistats de sang, són comuns entre les tribus primitives.⁶ La sang fou associada amb la vida abans que aquest fet fos científicament provat. Un sentiment de respecte, de reverència i de temor ha envoltat des de sempre el vessament de sang.⁷ El poble d'Israel també participà d'aquesta

Semeia 33 (1985). Autors com Schwager i Hamerton-Kelly assumeixen les propostes de Girard (entre altres obres vegeu: R. SCHWAGER, *Brauchen wir einen Sündenbock? Gewalt und Erlösung in den biblischen Schriften*, München-Kösel: 1978; R. G. HAMERTON-KELLY, *Sacred Violence. Paul's Hermeneutic of the Cross*, Minneapolis, MN: 1992).

2. Sobre el tema de la sang, consulteu l'obra del Centro Studi Sanguis Christi: F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia Biblica (Roma 10-15 marzo 1980)* (Centro Studi Sanguis Christi 1), 2 vol., Roma 1981; F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia Biblica nella Patristica (Roma 23-28 novembre 1981)* (Centro Studi Sanguis Christi 2), 2 vol., Roma 1982; F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia nella Letteratura Cristiana (Roma, 29 novembre-4 dicembre 1982)* (Centro Studi Sanguis Christi 3), 3 vol., Roma 1983; F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia nella Liturgia (Roma, 21-26 novembre 1983)* (Centro Studi Sanguis Christi 4), 3 vol., Roma 1984.

3. «Blood is always a substance of power, always open in meaning, always mysterious» (J. DUNNILL, *Covenant and Sacrifice in the Letter to the Hebrews* [SNTS Monograph Series 75], Cambridge 1992).

4. Sobre el significat de la sang menstrual, vegeu R. GIRARD, *La violencia y lo sagrado* (Colección Argumentos 70), Barcelona 1995, pp. 40-43.

5. B. KEDAR-KOPFSTEIN, בָּרָךְ, en J. BOTTERWECK – H. RINGGREN (eds.), *Theological Dictionary of the Old Testament (TDOT)*, III, Gran Rapids, MI 1988, 234-250; 237; J. E. STEINMUELLER, «Sacrificial Blood in the Bible», *Biblica* 40 (1959) 556-567; 556-557.

6. Vegeu U. BIANCHI, «Il Sangue nella Storia delle Religioni», en F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia Biblica (Roma 10-15 marzo 1980)*, I, pp. 7-17.

7. Vegeu D. J. MCCARTHY, «Il Simbolismo del Sangue (timore reverenziale, vita, morte)», en F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia Biblica (Roma 10-15 marzo 1980)*, I, pp. 19-35.

dimensió sagrada i mística de la sang i adoptà normes socials i ritus religiosos que hi tenien relació. Tres són els textos emblemàtics de l'AT sobre aquest punt:

Gn 9,4: «Però la carn amb la seva vida, la seva sang (אֲדָמָה בְּנֶפֶשׁוֹ דָּמוֹ), no la mengeu (לֹא תֹאכְלוּ).»

Lv 17,11: «Perquè la vida de la carn (כִּי נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר) està en la sang d'ella (הוּא); i jo us concedeixo que sobre l'altar (עַל-הַמִּזְבֵּחַ) expieu sobre les vostres ànimes⁸ (לְכַפֵּר עַל-נַפְשֵׁיכֶם), perquè la sang expiarà en l'ànima (כִּי-הָדָם הוּא בְּנֶפֶשׁ יְכַפֵּר).»

Dt 12,23: «Sols assegura't de no menjar la sang (הָדָם אֲכַל תֵּדָע), perquè en la sang hi ha la vida (כִּי הָדָם הוּא הַחַיָּה), i no menjaràs la vida amb la carn (וְלֹא-תֹאכַל הַחַיָּה עִם-הַבָּשָׂר).»

Els tres textos manifesten un lligam indissoluble entre la sang (דָּם) i la vida (נֶפֶשׁ), on la sang és expressada com una deu de vida.⁹ Llevar la sang és, doncs, llevar una vida. D'aquí surt la triple prohibició veterotestamentària: prohibició de vessar sang humana, i, si és així, assumir-ne les conseqüències;¹⁰ prohibició de sacrificar un animal amb la seva sang;¹¹ la prohibició de menjar sang.¹²

Un tema debatut és si la sang és un signe de vida o de mort en la Bíblia, especialment en relació amb els sacrificis.¹³ El debat té sentit perquè la majoria de textos de l'AT on apareix el mot *sang* expressen la mort violenta d'una persona o la mort d'un animal sacrificat. Però aquest context de mort de la sang no nega, sinó que complementa, el que afirmen

8. O també «vides».

9. Sobre els lligams entre els dos mots, vegeu A. PENNA, «Il sangue nell'Antico Testamento», en F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia Biblica (Roma 10-15 marzo 1980)*, II, pp. 379-402; 394ss; N. M. LOSS, «Carne, anima, e sangue», en F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia Biblica (Roma 10-15 marzo 1980)*, II, pp. 403-412.

10. Gn 9,5; Nm 35,19-33; Dt 19,10-12; 32,43; Lv 20,18.

11. Ex 12,7; Lv 1,5; 4,6; 7,2.33; 10,18; Dt 12,27.

12. Lv 3,17; 7,26-27; 17,10-14; Dt 12,23; 1Sa 14,31-35; Ez 33,25.

13. Sobre aquest debat, vegeu L. MORRIS, «The Biblical Use of the Term "Blood"», *JTS* 3 (1952) 216-227; L. DEWAR, «The Biblical Use of the Term "Blood"», *JTS* 4 (1953) 204-208; D. J. MCCARTHY, «The Symbolism of Blood and Sacrifice», *JBL* 88 (1969) 166-176; D. J. MCCARTHY, «Further Notes on the Symbolism of Blood and Sacrifice», *JBL* 92 (1973) 205-210; J. BEHM, «αἷμα», en G. KITTEL (ed.), *Theological Dictionary of the New Testament (TDNT)*, I, Grand Rapids, MI 1968, 172-177; 173; KEDAR-KOPFSTEIN, «דָּם» en *TDOT*, III, 234-250; 241; PENNA, *Il sangue nell'Antico Testamento*, 394-402. L'estat de la qüestió més actual el trobem en F. VATTIONI, «Sangue: vita o morte nella Bibbia», en F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia Biblica (Roma 10-15 marzo 1980)*, II, pp. 367-378.

Gn 9,4; Lv 17,11; Dt 12,23. Més enllà del debat d'especialistes, Girard diu que són dues cares de la mateixa moneda.¹⁴

3. VESSAMENT DE SANG HUMANA I SACRIFICIS HUMANS

En el text hebreu de l'AT el mot *sang* (דָּם) apareix 361 vegades en 295 versets i de 17 formes diferents.¹⁵ Els llibres del Levític (88x), Ezequiel (55x), Èxode (29x), Deuteronomi (23x) i Salms (21x) recullen quasi les 2/3 parts d'aquestes referències. El mot *sang* és aplicat a contextos diferents,¹⁶ però podríem fer-ne una doble agrupació:

– vessament de sang de forma violenta, fruit de la mort per assassinat o de la guerra.

– vessament de sang, sempre amb una mort, en un sacrifici a Déu.¹⁷

El relat de Caïn i Abel aplega aquesta doble realitat del vessament de sang: Jahvè acull favorablement la mort d'animals en sacrifici (Gn 4,4),¹⁸ però condemna el vessament de sang humana (Gn 4,10-11).¹⁹

En el relat del diluvi, Noè ofereix animals en sacrifici un cop ha sortit de l'arca. Déu es complau en tal acció (Gn 8,20-21)²⁰ i ho aprofita per a prescriure la *lleï alimentària* de no menjar sang (Gn 9,4)²¹ i la *lleï penal* de no vessar sang humana (Gn 9,5-6).²² La fonamentació d'aquestes lleis ens

14. «La sangre puede literalmente hacer ver que una única y misma sustancia es a la vez lo que ensucia y lo que limpia, lo que hace impuro y lo que purifica, lo que empuja los hombres a la rabia, a la demencia y a la muerte, y también lo que amansa, lo que les permite revivir» (GIRARD, *La violencia y lo sagrado*, 44).

15. Dades extretes del programa informàtic Bible Works 7 (en «דָּם», TDOT, III, 235, diu 360 vegades).

16. Una classificació extensa i detallada la tenim en MORRIS, «The Biblical Use of the Term "Blood"», 217.

17. La sang dels sacrificis és esmentada sovint en Lv i en Ex, però rarament en altres llibres, mentre que la sang vessada violentament apareix al llarg de tot l'AT. La proporció de citacions és de 2 a 1 a favor de la sang violentament vessada.

18. «Abel va oferir també les primeres cries del ramat amb el greix de les víctimes. El Senyor va acollir favorablement Abel i la seva ofrena.»

19. «El Senyor li replicà: "Què has fet? La sang del teu germà clama a mi des de la terra! Des d'ara, doncs, seràs maleït de la terra, que ha obert la boca per recollir de les teves mans la sang del teu germà".»

20. «Noè va dedicar un altar al Senyor. Prengué animals i ocells de cada espècie considerada pura i els oferí en holocaust sobre l'altar. El Senyor es va complaure en l'olor agradable dels sacrificis.»

21. «Però no mengeu la carn amb la seva vida, és a dir, amb la seva sang.»

22. «Jo demanaré comptes de la vostra sang, de les vostres vides, a tots els animals. També als homes, a qualsevol qui en mati un altre, li demanaré comptes d'aquella vida. El qui vessi la

la dona el mateix text: l'home fou fet a imatge de Déu (Gn 9,6). Els relats dels orígens del poble d'Israel van marcats per aquesta clara diferenciació: acceptació del vessament de sang per motius cúlts; no rotund al vessament de sang humana.²³

El relat patriarcal del sacrifici d'Isaac tanca la possibilitat de fer sacrificis humans per motius cúlts. Malgrat la voluntat d'Abraham d'oferir en sacrifici el seu fill (Gn 22, 9-10),²⁴ la resposta de l'àngel és rotunda: «No aixequis la mà contra el noi, no li facis res» (Gn 22,12).²⁵ El tràgic relat del sacrifici de la filla de Jefte per raons cúlts (Jt 11,30-31)²⁶ va en la mateixa línia.²⁷ El culte cananeu a Moloc, que sacrificava i cremava els infants, és rotundament prohibit pel Deuteronomi (Dt 12,31; 18,10) i pel Levític (Lv 20,2-5); és una profanació del sant nom de Déu (Lv 18,21). El rei Acab el practicà (2Re 16,3), també el rei Manassès (2Re 21,6). Tals sacrificis són citats i condemnats pels profetes Jeremies (Jr 7,31; 19,5; 32,35) i Ezequiel (Ez 16,20; 20,26). Miquees hi fa al·lusió (Mi 6,7). En 2Re 3,27; 17,17; 23,10; Sl 106,37-38 també hi trobem referències.

El rebuig del pensament bíblic a realitzar sacrificis humans és absolut, malgrat que la realitat, com acostuma a succeir, fos una altra. Tanmateix hi ha una fissura, un text on el sacrifici humà és teològicament acceptat. Es tracta del Quart Cant del Servent de Jahvè (Is 52,13-53,12),²⁸ que expressa en termes d'expiació, d'ofrena, de purificació, la vida oferta pel Servent per a rescat del poble. En Is 53,10 es parla d'una vida oferta en *sacrifici de reparació* (אֲשֶׁם נָפְשׁוֹ).²⁹

sang d'un home, un altre home vessarà la seva sang, perquè l'home ha estat fet a imatge de Déu.»

23. En el cas d'un homicidi, un parent tindrà la responsabilitat d'actuar com a redemptor de sang (נָפֶל הָיָה דָּם) i vessarà la sang de l'homicida (Nm 35,19; Dt 19,12). Déu mateix assumeix aquest rol justicier en Gn 9,5 demanant comptes (דָּרַשׁ) o en Dt 32,43 fent venjança (נָקַם). L'expressió «la seva sang damunt seu» (Lv 20,9.11-3; 20,16.27), «la seva sang damunt el seu cap» (Js 2,19; 1Re 2,37) expressen la culpabilitat que recau sobre algú.

24. «Arribats a l'indret que Déu li havia indicat, Abraham hi va aixecar un altar i va apilar-hi la llenya. Després va lligar el seu fill Isaac i el posà a l'altar, damunt la llenya. Llavors Abraham allargà la mà i agafà el ganivet per degollar el seu fill.»

25. «אֶל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנֶּעַר וְאֶל־תֵּנֶשׁ לוֹ מִזְמוֹהָ»

26. «Jefte havia fet al Senyor aquesta prometença: "Si em dones la victòria contra els ammonites, el primer de casa meua que surti a rebre'm, quan jo torni victoriós de la guerra contra ells, serà per a tu, Senyor, i l'oferiré en holocaust".»

27. Sobre els sacrificis humans vegeu R. DE VAUX, *Studies in Old Testament Sacrifice*, Cardiff 1964, pp. 52-90; J. E. STEINMUELLER, *Sacrificial Blood in the Bible*, 562-3.

28. Vegeu STEINMUELLER, *Sacrificial Blood in the Bible*, 563.

29. En traduir Is 53,10 la versió catalana de la BCI segueix la versió grega de la LXX quan diu: «Quan haurà ofert la vida en sacrifici per expiar les culpes». La versió grega opta per una traducció més teològica (ἐὰν ὀδῶτε περὶ ἀμαρτίας ἢ ψυχῇ ὑμῶν) i menys cúlts que el text hebreu, que especifica clarament que la mort del Servent és un sacrifici de reparació (אֲשֶׁם נָפְשׁוֹ).

4. VESSAMENT DE SANG ANIMAL EN EL CULT

4.1. *Sacrifici d'animal*

El sacrifici d'animals era l'activitat cùltica més important del poble d'Israel en l'època veterotestamentària.³⁰ El llibre del Levític (Lv 1-7) ens explica els cinc tipus de sacrificis,³¹ quatre dels quals són executats vessant sang d'animals:³²

- l'holocaust o ofrena cremada (עֹלָה)³³
- el sacrifici pel pecat o de purificació (חַטָּאת)³⁴
- el sacrifici de reparació (אָשָׁם)³⁵
- el sacrifici de comunió o de pau (שְׁלָמִים)³⁶

En podem dir:³⁷

– En tots aquests sacrificis l'animal era degollat i la sang d'aquest manipulada.

– Sols en el «sacrifici de comunió o de pau» (שְׁלָמִים) l'oferent i la seva família podien menjar una part de l'animal un cop s'havia cremat el greix i el sacerdot n'havia rebut la seva porció.

– Els sacrificis es combinaven. L'ordre més habitual era: «sacrifici pel pecat o de purificació» (חַטָּאת), «holocaust» (עֹלָה) amb ofrena vegetal (מִנְחָה), «sacrifici de comunió o de pau» (שְׁלָמִים) (Lv 9,15-22; Nm 6,16-17).

– El procés sacrificial era el següent: l'oferent s'acostava al santuari amb l'animal que s'havia de sacrificar; imposava les mans sobre l'animal; era degollat; el sacerdot feia el ritual de sang corresponent; el sacerdot

30. Sobre l'evolució del sistema sacrificial veterotestamentari i les modificacions d'aquest, vegeu el capítol «Du sacrifice au repas sacramentel» en A. MARX, *Les systèmes sacrificiels de l'Ancien Testament. Formes et fonctions du culte sacrificiel à Yhwh* (Supplements to Vetus Testamentum 105), Leiden 2005, pp. 211-220. En les pàgines finals del llibre (226-241) hi ha una considerable bibliografia actualitzada del tema dels sacrificis.

31. Una síntesi molt didàctica i clara dels sacrificis es troba en P. P. JENSON, «The Levitical Sacrificial System», en R. T. BECKWITH – M. J. SELMAN (eds.), *Sacrifice in the Bible*, Grand Rapids, MI 1995, pp. 25-40.

32. Les «ofrenes vegetals» (מִנְחָה), segons Lv 2,1-16 i Lv 6,14-23, són ofrenes de gra i de cereals portades a l'altar: una part es crema, l'altra la pren qui l'ofereix, i una altra és per al sacerdot. Llevat d'alguna excepció en què l'ofrena es lliurava sola (Nm 5,15) generalment acompanyaven els sacrificis de sang (Lv 23,13; Nm 15,1-12).

33. Lv 1,1-17; 2,1-16; 6,7-11.

34. Lv 4,1-35; 6,17-23; vegeu Nm 15,22-31.

35. Lv 5,14-6,7; 7,1-10.

36. Lv 3,1-17; 7,11-36.

37. Vegeu JENSON, *The Levitical Sacrificial System*, 27.

preparava i cremava el sacrifici a l'altar; la carn podia menjar-se i les restes eren llençades a l'abocador.

4.2. *La sang dels sacrificis pot ser escampada, aspergida, abocada, vessada, escolada, untada*

– «Escampada» (רָקַח). La rel רָקַח vol dir «llençar enlaire, dispersar en abundància». Aquest verb és utilitzat en cerimònies religioses per dos propòsits específics:

1) Escampar sang per solemnitzar un lligam inviolable entre Déu i l'home (Ex 24,6-8); l'altar esdevé el lloc d'intercanvi (2Re 16,15).

2) Escampar com a aspecte integral del ritu de purificació. La sang era escampada per indicar o confirmar la santificació (Ex 29,20; Lv 1,5) així com per propòsits higiènics que tenien un significat religiós definit (Lv 17,6).

– «Aspergida» (הִזָּה). La rel הִזָּה significa «esquitxar o aspergir sang, oli, o quelcom amb un dit (Lv 4,6), o amb un estri per aspergir (Lv 14,7)». Es distingeix de רָקַח que també es tradueix per «aspergir», però que nosaltres traduïm per «escampar», car רָקַח expressa una aspersió realitzada amb tota la mà (Ex 9,8; Ex 29,20-21; Lv 4,6; Nm 19,20-21). El verb הִזָּה també es refereix a «netejar el pecat per a obtenir la puresa ritual (Is 52,15; He 9,13-14; 1Pe 1,2)» i va associat al significat primari d'«aspergir o esquitxar amb sang». Aspersió de sang i purificació es relacionen per mitjà d'aquest verb. La rel הִזָּה s'utilitza per a referir-se a «aspersions de sang de poca magnitud», tant pel que fa a la quantitat de sang aspergida com pel fet que estan expiant (Lv 4,6; Lv 5,9; Lv 14,7.51; Nm 19,4).

– «Vessada» (שָׁפַךְ). La rel שָׁפַךְ és utilitzada tant en sentit físic com metafòric. En sentit físic fa referència a «vessar aigua (Ex 4,9; 1Sa 7,6) o brou (Jt 6,20), o a abocar runa o escampar pols (Lv 14,41)». Tanmateix, «vessar sang» constitueix l'ús més propi de שָׁפַךְ, com a imatge de la mort d'un ésser humà o com a expressió d'una forma concreta de manipular la sang en els sacrificis d'animals. La fórmula verbal שָׁפַךְ, ³⁸ un *qal* imperfet, apareix en el llibre del Levític per a expressar concretament el «vessament de sang al peu de l'altar» (שָׁפַךְ אֶל-יָסוֹד מִזְבֵּחַ) ³⁹ en els «sacrificis pel pecat o de purificació» (חֹטֵא). ⁴⁰

38. De les 12 vegades que apareix en l'AT, 5 són en el llibre del Levític (dada extreta de Bible Works 7).

39. Lv 4,7.18.25.30.34.

40. En Dt 12,27 diu de vessar la sang «sobre l'altar» (שָׁפַךְ עַל-מִזְבֵּחַ) i fa referència als sacrificis de comunió o de pau. Aquesta citació del redactor deuteronomista, no treu valor a l'espe-

– «Abocada» (יָצַק). La rel יָצַק apareix sovint en l'AT associada amb l'oli com a element d'unció de reis i sacerdots (Ex 29,7; Lv 8,12; 14,15.26; 21,10; 1Sa 10,1; 2Re 9,6) i com a mitjà d'amorosir les ofrenes vegetals (Lv 2,1.6; Nm 5,15). Sols en dos textos יָצַק va relacionada amb la sang en el context del ritual de consagració sacerdotal (Lv 8,15; 9,9). En ambdues citacions es diu que «abocà la sang al peu de l'altar» (וַיִּצֹק אֶל-יָסוֹד הַמִּזְבֵּחַ). «Abocar» (יָצַק) i «vessar» (שָׁפַךְ) es refereixen gairebé a la mateixa acció en el mateix lloc. Les traduccions gairebé no ho diferencien. No sabem si el redactor sacerdotal ens està parlant de dues maneres diferents de fer segons el ritual de sacrifici de què es tracti.

– «Escolada» (מָצָה). El verb מָצָה sols surt 7 vegades en l'AT. Dos textos fan al·lusió a la sang (Lv 1,15; 5,9). En Lv 1,15, parlant del «sacrifici d'holocaust» (עֹלָה), explica que el sacerdot «escolarà» (מָצָה)⁴¹ la sang del cos de l'ocell ofert pels costats de l'altar. En Lv 5,9 també parla d'escolar la sang del cos de l'ocell, però aquí, en tractar-se d'un «sacrifici pel pecat o de purificació» (זֶבַח), la sang és escolada al peu de l'altar després de ser-hi aspergida (הִזָּה) al damunt. Podem dir que sols la sang dels ocells era escolada, però depenent del tipus de sacrifici, aquesta acció es feia damunt o al peu de l'altar.

– «Untada» (נָתַן). El significat habitual de la rel נָתַן és «donar, posar». Però en el llibre del Levític hi apareix sovint i en diferents sacrificis associat tant amb oli com amb sang: l'oli és posat damunt les ofrenes vegetals (Lv 2,1.15) i usat per ungir les persones (Lv 14,17.18.28.29).

En els «sacrificis pel pecat o de purificació» (זֶבַח), la sang és posada a les banyes dels costats de l'altar de l'encens (Lv 4,7.18). També s'untan amb sang les banyes dels costats de l'altar dels holocaustos (Lv 4,25.30.34).

En el ritual de consagració dels sacerdots s'unta amb sang l'altar dels holocaustos (Lv 8,15; 9,9) i també a algunes parts del cos dels sacerdots (Lv 8,23-24).

En els «sacrificis de reparació» (זֶבַח), hom unta amb la sang algunes parts del cos del qui ofereix el sacrifici (Lv 14,14.25).

En Lv 16, quan explica el «ritual de l'expiació», també s'untan les banyes dels costats de l'altar amb sang (Lv 16,18).

cificitat del redactor sacerdotal que en el Levític ens està parlant d'una acció ben específica en els sacrificis pel pecat o de purificació.

41. La traducció de la BCI diu «escórrer».

4.3. Manipulació de la sang segons la mena de sacrifici⁴²

– En els *holocaustos* i en els sacrificis de comunió o de pau, la sang de la víctima era aspergida al voltant de l'altar (Lv 1,11; 3,7.13). Si l'ofrena era un ocell, la sang era escolada en un costat de l'altar (Lv 1,15).

– En els sacrificis pel pecat o de purificació, si el sacrifici ofert és per al rei o per a un particular, el ritual és senzill: hom unta les banyes dels costats de l'altar dels holocaustos i vessa la sang restant al peu de l'altar (Lv 4,25ss). Si el sacrifici ofert és per al gran sacerdot o per a tot el poble, hi ha tres ritus successius:

1) es recull la sang de l'animal sacrificat i l'oficiant entra dins el santuari i aspergeix set vegades davant el vel que el separa del lloc santíssim.

2) després unta amb sang les banyes dels costats de l'altar de l'encens que hi ha davant el vel.

3) la resta de la sang, la vessa als peus de l'altar dels holocaustos (Lv 4,6ss).

– El dia de l'Expiació la manipulació de la sang és encara més visible. La sang sacrificada ha de ser aspergida una vegada amb el dit al costat oriental del propiciatori i després hom feia set aspersions davant d'aquest (Lv 16,14-15). L'altar també ha de ser purificat i les banyes dels costats són untades amb sang, i després l'altar és aspergit set vegades amb el dit (Lv 16,18-19).

– Ezequiel parla d'una purificació del santuari dues vegades cada any. En aquesta cerimònia, els muntants del santuari, als quatre angles del sòcol de l'altar i als muntants de les portes de l'atri interior (Ez 45,18-20) han de ser untats amb la sang del sacrifici pel pecat.

4.4. Ús de la sang en els sacrificis pel pecat o de purificació (שָׁחַת):⁴³ gració ritual i teològica

En aquest tipus de sacrificis és on la sang té la funció més important.⁴⁴ De Vaux subratlla el valor expiatori de la sang que s'associa amb la funció que se li reconeix com a suport de la vida.⁴⁵ Aquest valor religiós d'expiació que s'atribueix a la sang en els «sacrificis pel pecat o de purifica-

42. «שָׁחַת», en *TDOT*, III, 247.

43. Lv 4,1-35; 6,24-30; vegeu Nm 15,22-31.

44. DE VAUX, *Studies in Old Testament Sacrifice*, 91-112; 92.

45. R. DE VAUX, *Instituciones del Antiguo Testamento*, Barcelona 1992, pp. 573-574.

ció» va associat amb la manipulació de la sang que esdevé ritualment variada. Jenson constata, en Lv 4, una gradació en els diferents rituals dels sacrificis de perdó o de purificació.⁴⁶ Els divideix en «ritus majors» de sang i «ritus menors» de sang:

- Els ritus majors s’esdevenen en el santuari; els ritus menors, en el pati del santuari.
- Els ritus majors s’ofereixen per al sacerdot i per al poble, i els ritus menors, per al rei o per a qualsevol persona.
- Els ritus majors són efectuats amb toros, i els ritus menors, amb bocs o anyells.
- En els ritus majors s’aspergeix la sang 7 vegades davant el vel, i s’untent els costats de l’altar de l’encens, i en els ritus menors s’untent les banyes del costat de l’altar dels holocaustos.
- En els ritus majors no hi cap mena de repartiment de menjar, i en els ritus menors hom en dóna una part al sacerdot.

Amb les dades citades podem fer el següent esquema:

	Ritus de sang majors	Ritus de sang menors
lloc	santuari	pati del santuari
ofensor	sacerdot o el poble	el rei o un particular
ofrena animal	toro	boc o anyell
ritual	aspergir 7 vegades el vel; untar els costats de l’altar de l’encens; vessar la resta al peu de l’altar de l’holocaust	untar els costats de l’altar de l’holocaust; vessar la resta als peus de l’altar de l’holocaust
menjar	per a ningú	una part per al sacerdot

Jenson diu que el ritual de purificació ofert el dia de l’Expiació pot ser integrat en el mateix esquema des del moment que el ritual d’aquest dia és el més purificador de tots. El gran sacerdot pren la sang dins el lloc santíssim, l’espai més sagrat de tots, i aspergeix la superfície del propiciatori (Lv 16,14-15):

46. JENSON, *The Levitical Sacrificial System*, 32-33.

Seguidament prendrà sang del vedell, i amb el dit farà una aspersió damunt el costat oriental de la coberta i set aspersions al seu davant. Acabat, degollarà el boc del sacrifici pel pecat del poble, en durà la sang darrere la cortina interior i farà igual que amb la sang del vedell, és a dir, aspergirà amb aquesta sang el damunt i el davant de la coberta.

5. SENTIT RELIGIÓS (SIGNIFICAT) DELS SACRIFICIS

5.1. *Sentit religiós de la sang dels sacrificis*

Una primera afirmació és que en els sacrificis que feia el poble d'Israel podem trobar ressonàncies de primitives manipulacions màgiques de la sang. Cal dir, però, que l'àmbit del pensament màgic resta trencat de bell principi a causa de la meticulositat de la manipulació de la sang dels diferents sacrificis i que, tal com diu el redactor sacerdotal, els ritus són regulats per Déu mateix, i l'eficàcia d'aquests depèn únicament del voler diví.⁴⁷ L'acurada manipulació de la sang en els sacrificis hebreus denota un estil i unes intencions pròpies.⁴⁸ Penna en fa una síntesi interessant, que nosaltres assumim per raó de la claredat:⁴⁹

– *La sang allunya d'un perill.* La prova més representativa la tenim en la sang de l'anyell pasqual, que marca les portes de les cases hebrees i allunya l'àngel exterminador (Ex 12,12-13.21-23).⁵⁰ En aquest text hom hi sol veure ressonàncies d'antics rituals de sang de pobles pastors que donaven a la sang sacrificada el poder d'allunyar els mals esperits dels seus ramats. He 11,28 ens recorda el fet, però ens parla d'«aspersió de sang» (πρόσχυσιν τοῦ αἵματος).

– *La sang consagra.* Ho veiem concretat en el ritual de consagració d'Aaron i els seus fills (sobretot en Ex 29,1-42; 40,1-15; Lv 8,1-35) i en el ritual de l'aliança (Ex 24,4-8). En la consagració sacerdotal es consagra també l'altar i el tabernacle (Ex 29,36-42; 40,9-11; Ez 43,18-27). La sang s'aspergia per l'altar i per algunes parts del cos: lòbul de l'orella dreta, polze de la mà dreta, dit gros del peu dret (Ex 29,20). El poder de consagració és atorgat a l'oli (Ex 29,7; 40,9-15; Lv 8,10ss), però la sang té un paper complementari important. La funció de consagrar la sang la veiem

47. «כֶּזֶב», en *TDOT*, III, 248.

48. «The Hebrew attitude towards blood is unique» (McCarthy, *Further Notes on the Symbolism of Blood and Sacrifice*, 210).

49. PENNA, *Il sangue nell'Antico Testamento*, 383-388.

50. «Blood is efficacious in dealing with evil because it has intrinsic, sanctifying power» (Dunnill, *Covenant and Sacrifice in the Letter to the Hebrews*, 101).

també en el ritual de l'Aliança, on Moisès aspergeix el poble amb la *הַכֶּרֶת* *הַזֶּה*, «la sang de l'aliança» (Ex 24,8). Aquest ritu té un caràcter de consagració, car uneix d'una manera indissoluble el poble amb Déu a través de la sang sacrificada.

– *La sang purifica*. El llibre del Levític fa referència a casos d'impuresa legal que, a més del corresponent bany ritual, necessitaven també un sacrifici: purificació per faltes inadvertides (Lv 4,1-5.13); purificació després del part (Lv 12,1-8); purificació de malalties de la pell i lepra (Lv 13,1-46; 14,1-32). També mencionem el ritual de la vedella roja (Nm 19,1-10) amb la sang de la qual hom aspergeix set cops en direcció de l'entrada de la tenda (Nm 19,4); de les cendres se n'extreu l'aigua de la purificació (Nm 19,9).

– *La sang expia*. El ritual d'expiació del pecat del gran sacerdot i del poble explicat en Lv 16 reflecteix el poder que s'atribueix a la sang sacrificada per a expiar el pecat. La sang entrava aquest dia a l'interior del lloc santíssim i era aspergida sobre el propiciatori (*כַּפֶּרֶת*)⁵¹ per a expiar el pecat del gran sacerdot. Lv 17,11 corrobora de nou la força expiatòria de la sang.

5.2. Sentit religiós dels sacrificis

A la sang dels sacrificis se li atribueix la funció d'allunyar d'un perill, de consagrar, de purificar i d'expiar. Potser tenim aquí la resposta a la pregunta pel sentit religiós dels sacrificis: allunyar d'un perill, consagrar, purificar, expiar. Això és una resposta vàlida, però resta per a contestar una pregunta prèvia. Per què hom atribueix a la sang aquestes funcions? Per què la manipulació de la sang —una acció externa— té els efectes interns de consagrar, de purificar i d'expiar? Els estudiosos reconeixen que no és fàcil de donar respostes.⁵² Jenson, a l'hora d'interpretar el sentit dels sacrificis, dubta de poder fer una teoria general, però cita els tres ele-

51. La rel del mot «propiciatori» (*כַּפֶּרֶת*) és *כָּפַר*, que vol dir «expiar».

52. «Can we give an explanation of this peculiar concern for blood in the Hebrew ritual? An answer must be highly speculative» (McCARTHY, *The Symbolism of Blood and Sacrifice*, 175). Semblantment diu Wenham: «The rites are usually carefully described, but we are left with few clues as to what was said during them or why they should be performed in a particular way [...] The reason of this obscurity is not far to seek. Evidently the meaning of these rites was so obvious that it was unnecessary to spell it out in words [...] The only way to arrive at a definitive interpretation of these acts would be to resurrect an ancient Israelite priest and ask him» (G. J. WENHAM, «The Theology of Old Testament Sacrifice», en R. T. BECKWITH – M. J. SELMAN, *Sacrifice in the Bible*, Grand Rapids, MI 1995, pp. 75-87; 77).

ments d'una teoria del sacrifici de De Vaux: el do, la comunió, i l'expiació.⁵³ Partint de l'anàlisi del sistema sacrificial levític, Jenson s'atreveix a dir que:

- el sacrifici pot iniciar un estat de les coses (la condició sacerdotal, per exemple)
- pot corregir un estat de les coses (el pecat, la impuresa, etc.)
- pot mantenir i enfortir una relació (les ofrenes de comunió)

També es pot argumentar dient que l'afer principal dels escrits sacerdotals és la creació, el manteniment i la restauració d'un món ordenat. Des d'aquesta perspectiva, el sacrifici té la funció principal de mantenir l'ordre i de restaurar l'equilibri quan aquest ordre és alterat. Aleshores, el pecat i la impuresa es poden entendre com a generadors de desordre i de desequilibri.⁵⁴ Jensen parla del culte sacrificial del Levític com a integrador de tots els aspectes de la vida del poble d'Israel amb la pretensió de conduir-los sota l'àmbit diví. Aleshores el sacrifici té la funció de:

- resumir i reflectir els valors i jerarquies que es troben en altres àmbits de la vida
- restaurar l'ordre de les coses quan alguna falta de qualsevol tipus l'altera
- preservar i enfortir la vida d'Israel davant Déu.⁵⁵

Girard diu, de manera semblant, que el sacrifici abraça el conjunt de la vida moral i religiosa.⁵⁶ Malgrat que hem procurat dir alguna cosa sobre el sentit dels sacrificis, les preguntes de l'inici d'aquesta secció han quedat encara per respondre. Els estudiosos coincideixen a ser prudents a l'hora de parlar del significat que tenen.

53. De Vaux, assumint la dificultat de donar respostes definitives, titula aquest apartat (segons la versió castellana): «Bosquejo de una teoría del sacrificio». Vegeu DE VAUX, *Instituciones del Antiguo Testamento*, 570-574.

54. JENSON, *The Levitical Sacrificial System*, 31-32.

55. *Ibid.*, 36.

56. «La religiosidad primitiva domestica la violencia, la regula, la ordena y la canaliza, a fin de utilizarla contra toda forma de violencia propiamente intolerable, y ello en una atmósfera general de no-violencia y de apaciguamiento. Define una extraña combinación de violencia y no-violencia. Cabe decir más o menos lo mismo del sistema judicial [...] Así, pues, el sistema judicial y el sacrificio tienen, a fin de cuentas, la misma función, pero el sistema judicial es infinitamente más eficaz» (GIRARD, *La violencia y lo sagrado*, 28-30).

6. VALOR DE LA SANG EN HEBREUS

La Carta als Hebreus és l'escrit neotestamentari on el mot «sang» (αἷμα)⁵⁷ és citat més vegades, 21. Sols l'Apocalipsi, amb 19 vegades, s'acosta a Hebreus, mentre que, per exemple, en totes les cartes paulines hi apareix sols 12 vegades. Dels 97 cops que es parla de sang en el NT,⁵⁸ 36 al·ludeixen a la sang de Crist o a la seva mort, sovint en el context de l'última cena;⁵⁹ 25 vegades són referides a la mort violenta; 24 vegades tenen un ús genèric; 12 vegades parlen de la mort d'animals sacrificats (totes en He i fent referència a Jesucrist).

Quan Hebreus parla de sang ho fa gairebé sempre mencionant la sang de Crist en relació amb la sang dels sacrificis.⁶⁰ Les excepcions són He 2,14, que es refereix a la «condició humana» (αἵματος καὶ σαρκός), i He 12,4, que al·ludeix a la «resistència martirial» (αἵματος ἀντικατέστητε). La majoria de les citacions (He 9,7.12.13-14.18-21.22.25; 10,4.19.29) es troben dins el nucli central de la carta (He 5,1-10,39), que és també on hi ha el seu cos doctrinal. En aquests capítols es compara l'activitat sacerdotal i els sacrificis del santuari amb l'activitat sacerdotal de Jesús i el seu sacrifici personal. Les altres citacions sobre la sang de Jesús (He 12,24; 13,11-12.20) complementen i arrodoneixen les citades anteriorment dels capítols 9 i 10.

6.1. *He 9*

El capítol 9 d'Hebreus estableix un paral·lel (que s'inicia en 8,1) entre el santuari del temple de Jerusalem i el santuari del cel,⁶¹ on respectiva-

57. Vegeu O. BÖCHER, «αἷμα», en H. BALZ – G. SCHNEIDER (eds.), *Exegetical Dictionary of the New Testament (EDNT)*, I, Grand Rapids, MI 1994, pp. 37-39. Hi trobarem una síntesi ben elaborada sobre el mot *sang* en el NT.

58. Per a una explicació més detallada vegeu «Blood in the New Testament» en MORRIS, *The Biblical Use of the Term "Blood"*, 223-227.

59. «Behind the NT doctrine of the Lord's Supper and some statements regarding baptism stand elements of early Jewish blood rites and ancient blood symbolism». Així de clar ho diu Böcher abans de fer una arrodonida síntesi del significat veterotestamentari de la sang. Vegeu «αἷμα», *EDNT*, I, 37.

60. «All NT statements concerning the blood of animals and human beings, including the atoning blood of Jesus, belong in the context of the early Jewish and, ultimately, the common ancient conception of the power of blood, according to which it can be a danger as well as working apotropaically, protecting and propitiating» («αἷμα», *EDNT*, I, 37).

61. «L'autore di Eb si ricollega alle speculazioni giudaiche sul tempio celeste e sul culto angelico ivi celebrato. Il tema ricorre, ad es., in *Test. Levi* 3,6; in *Giub.* 31,14; in Filone (*All.* III, 79-81; *Gig.* 51; *Fug.* 108; *Haer.* 205); ma esso è sviluppato soprattutto in uno scritto qumrani-

ment hi accedeixen el gran sacerdot i Jesús, que ofereixen la sang que purifica i la sang que redimeix.

– He 9,1-5 descriu detalladament el santuari inspirant-se sobretot en el relat de l'Èxode.⁶²

– He 9,6-10 explica el ritual del dia de l'Expiació, la gran diada del perdó. Posa de manifest les limitacions d'aquest culte que prefigura un nou culte renovat al santuari del cel.

– He 9,7 fa referència a la sang que el gran sacerdot ofereix per ell mateix i pel poble (αἵματος ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ) en el lloc santíssim el dia de l'Expiació. Aquesta sang és per a expiar el «pecat involuntari» (ἀγνοημάτων).

– He 9,11-14 descriu breument el santuari del cel i la plenitud de l'activitat sacerdotal que allí realitza Jesús.⁶³

– He 9,12 ens diu que la sang dels bocs i anyells no és vàlida (οὐδὲ δι' αἵματος τράγων καὶ μόσχων) per a presentar al santuari del cel (He 9,11). Sols la sang del Crist és apta per a entrar una vegada per sempre en el «lloc sant» (διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια) i per a aconseguir la redempció definitiva (αἰωνίαν λύτρωσιν εὐράμενος).⁶⁴

– He 9,13-14 diu que el ritual de purificació que aspergeix (ῥαντίζουσα) la sang de bocs i toros (αἷμα τράγων καὶ ταύρων), o que aspergeix la cendra de vedella, santifica el cos del qui ha estat purificat (ἀγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα) mitjançant aquesta sang o cendra. Fent una compa-

co, *4QShirShabb*, che sembra essere sullo sfondo dell'argomentazione di Eb» (C. GIANOTTO, «Il Sacrificio nell'Epistola agli Ebrei», en *Annali di storia dell'esegesi*, 18/1: *Il Sacrificio nel Giudaismo e nel Cristianesimo*, Bologna 2001, pp. 169-179; 172-173).

62. Sobre el contingut de l'arca de l'aliança (document de l'aliança, gerra d'or amb manà, la vara d'Aaron), vegeu H. L. STRACK – P. BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch. Dritter Band: Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarung Johannis*, München 1975, p. 740.

63. La destrucció del temple de Jerusalem suscita dins el rabinisme la creació d'un santuari celestial. rabi Aqibà i rabi Ismael són dos promotors d'aquesta espiritualització del temple que s'anirà desenvolupant en l'anomenada literatura dels *Hekhalot* (הַכְּלָלִית), un corrent místic jueu que derivarà cap a la càbala. Beth Lieber relaciona els sacrificis celestials descrits per la *Hekhalot* amb He 9,11-28 i Ap 5,6-13: «it seems to me that these sacrificial episodes in early Christian sources are valuable sources for further consideration of this theme» (A. BETH LIEBER, *Where is Sacrifice in the Heavenly Temple? Reflections on the Role of Violence in Hekhalot Traditions* [Seminar Papers. Part One, Number 37], Atlanta, GA: Society of Biblical Literature 1998, pp. 432-446; esp. p. 440, n. 22). Vegeu també l'epíleg «Two Priesthoods of the Absent Temple» en B. CHILTON, *The Temple of Jesus. His Sacrificial Program Within a Cultural History of Sacrifice*, Pennsylvania, PA 1992, pp. 155-159.

64. He 9,12 està pensant en l'entrada anual del gran sacerdot en el Sant dels Sants per a aconseguir el perdó dels pecats. Jesús fa el mateix, però un sol cop, i aconsegueix uns efectes perpetus.

rança per superació, He 9,14 diu que, la sang de Crist amb molta més raó (ὅσω μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ) purificarà la nostra consciència d'obres mortes⁶⁵ (καθαριεῖ τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων) més donarà culte al Déu vivent (εἰς τὸ λατρεῖν θεῷ ζώντι).

– He 9,15-23 utilitza el concepte d'aliança-testament per a explicitar la gran capacitat salvadora i redemptora del sacrifici personal de Jesucrist.

– He 9,18-21 ens explica el cerimonial de l'aliança del Sinai. He 9,18 diu que la primera aliança (ἡ πρώτη) va ser inaugurada amb sang (αἷματος ἐγκεκαίνισται). He 9,19 explica que Moisès aspergí (ἐρράντισεν) la sang de vedells i de bocs (τὸ αἷμα τῶν μόσχων [καὶ τῶν τράγων]) el llibre i tot el poble. He 9,20 cita Ex (LXX) 24,8 amb algun petit canvi en les paraules de Moisès: «Això és la sang de l'aliança (τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης) que Déu ha prescrit per a vosaltres» (ἥς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ θεός).⁶⁶ He 9,21 hi afegeix que Moisès també aspergí amb sang (αἵματι ὁμοίως ἐρράντισεν) el tabernacle i els objectes de culte.

– He 9,22 explica que la sang té una funció purificadora (ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται), i amb rotunditat diu que sense vessament de sang no hi ha perdó dels pecats (χωρὶς αἵματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις).

– He 9,24-28 rebla el clau.⁶⁷ Explica de nou l'activitat sacerdotal de Jesús al santuari celestial fins al moment del seu retorn gloriós.

– He 9,25 fa una nova referència al dia de l'Expiació, i explica que el gran sacerdot entra al santuari amb una sang aliena (αἵματι ἄλλοτρίῳ).

6.2. He 10

Les comparances del capítol 9 introdueixen el tema fent palès que el culte celestial que Jesús oficia al cel esdevé la plena realització de les

65. L'expressió «νεκρῶν ἔργων» sols surt aquí i en He 6,1 en tot el NT. Les interpretacions són diverses: obres pecaminoses, obres de la llei jueva, idolatria (vegeu KOESTER, *Hebrews*, 304-305). La partícula «εἰς» que ve a continuació de «νεκρῶν ἔργων» uneix les obres mortes amb el fet de donar culte al Déu vivent. Això ens permet de dir que les «obres mortes» són un impediment (quin?) per a adorar el Déu viu.

66. La versió de la LXX d'Ex 24,8 diu: «Aquí teniu la sang de l'aliança (ἰδοὺ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης) que ha establert el Senyor amb vosaltres (ἥς διέθετο κύριος πρὸς ὑμᾶς).»

67. La nostra fragmentació d'He 9 coincideix amb l'estructura concèntrica que fa Vahoye dels capítols centrals d'He (A. VANHOYE, *El mensaje de la Carta a los Hebreos* [Cuadernos Biblicos 19], Estella 1990, pp. II-III):

8,1-6: Culte antic terrenal i imatge

8,7-13: l'aliança imperfecta i provisional

9,1-10: Institucions antigues impotents

9,24-28: Veritable relació amb Déu.

9,15-23: Nova aliança vàlidament establerta

9,11-14: Institucions noves eficaces

intencions del culte en el santuari terrenal. El capítol 10 fa un pas més i passa a les afirmacions, i també a les desqualificacions.

– He 10,1-10 afirma, sense embuts, que la Llei de Moisès és tan sols una ombra del món renovat i que la sang dels sacrificis no aconsegueix de cap de les maneres una autèntica expiació del pecat humà.

– He 10,4 proclama ben clar que és impossible (ἀδύνατον) que la sang de toros i de bocs esborri els pecats (αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας).⁶⁸

– He 10,11-18 diu que Jesús porta a la plenitud l'Aliança (complint les profecies de Jr 31,31-34) i el perdó complet dels pecats a través de la seva sang sacrificada.⁶⁹

– He 10,19-39 és una exhortació derivada de les argumentacions prèvies.⁷⁰ Demana fidelitat teològica i compromís moral a la comunitat que ha tastat el devesall de dons aconseguits pels qui han estat santificats per Jesucrist.

– He 10,19 afirma que en la sang de Jesús (ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ) tenim lliure accés al santuari.

– He 10,29 amenaça de castigar, entre altres, els qui menystenen la sang de l'aliança (αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος) que els ha santificats (ἐν ᾧ ἡγιασθη).

6.3. He 11-13

Les altres mencions a la sang corresponen als capítols 11-13. Les exhortacions morals i a la fe, i algun petit apunt escatològic, clouen l'escrit amb l'intent que les conseqüències pràctiques del nucli central de la carta siguin assumides i viscudes per la comunitat destinatària de l'escrit.

68. Què li ha passat, a l'autor d'Hebreus? En 9,7 en 9,13-14, en 9,22, i després en 13,11, ens diu que la sang sacrificada santifica, purifica i esborra els pecats. Per què ara diu que no? No sols diu que no, sinó que diu que és «impossible» (ἀδύνατον). A més, els versets següents (10,5-10) tenen un to clarament apologetic. L'autor d'Hebreus posa en boca de Crist el Sl 40,7-9 que rebutja els diferents tipus de sacrifici, però hi afegeix «m'has format un cos (σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι)» i s'oblida de citar el final de Sl (LXX) 40,9: «Guardo la teva llei enmig de les meves entranyes (καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου)». L'autor d'Hebreus ens està dient que l'únic sacrifici veritable és el del «cos» de Crist (ho explicita en 10,10). L'omissió de portar la llei a les entranyes és òbvia.

69. En 10,11 repeteix, per si no ha quedat prou clar, que els sacrificis no tenen poder d'esborrar els pecats (οὐδέποτε δύνανται περιελεῖν ἁμαρτίας).

70. En 10,26 novament diu, amb un to menor, però en la mateixa línia, que no hi ha cap sacrifici que llevi els pecats (οὐκέτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία).

Les mencions a la sang de Jesús passen del terreny teològic i especulatiu dels capítols 9 i 10 al terreny devocional i pietós (He 12,24; 13,11-12) i també litúrgic (He 13,20):

– He 11,28 diu que Moisès va celebrar la Pasqua (πεποίηκεν τὸ πάσχα)⁷¹ i aspergí amb la sang (πρόσχυσιν⁷² τοῦ αἵματος) a fi d'allunyar l'exterminador dels primogènits.⁷³

– He 12,24 diu que la sang aspergida (αἷματι ῥαντισμοῦ) en la nova aliança mediatitzada per Jesús (διαθήκης νέας μεσίτη Ἰησοῦ) parla millor que la d'Abel.

– He 13,11-12 al·ludeix un cop més al dia de l'Expiació. El gran sacerdot entra al santuari amb la sang d'un animal per expiar el pecat (ὥων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας), i el cos de l'animal és cremat a fora. Hi ha una al·legoria sobre Jesús que, santificant el poble amb la seva sang (ἵνα ἁγιασῇ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν), també va sofrir fora de les portes.

– He 13,20 ens parla de la sang de Jesús com a sang d'una aliança eterna (ἐν αἷματι διαθήκης αἰωνίου).

71. Aquesta expressió grega fa referència a l'observança ritual del sacrifici en el dia de Pasqua (vegeu H. W. ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, Philadelphia, PA 1989, p. 343).

72. Explicant el ritu de Pasqua Ex (LXX) 12,7 diu «posar» (θήσουσιν); semblantment el TM: וַיִּזְרֹק . En la mateixa línia diu Ex 12,22: $\text{καθίζετε ἰ ἐπ'αֲשָׁרֵי}$. L'autor d'Hebreus diu «aspergir» (πρόσχυσιν), probablement perquè, més que voler citar l'Èxode, deu estar visualitzant la pràctica litúrgica tardana d'aspergir la sang de l'anyell pasqual sobre l'altar (2Cr 35,11; Jub 49,20; Pes 5,6) (vegeu W. L. LANE, *Hebrews 9-13* [World Biblical Commentary 47b], Dallas, TX 1991, p. 377). Garuti ens diu que: «πρός-χυσιν: un altro termine assolutamente proprio ad Ebrei, con l'articolo perché si tratta dell'aspersione degli stipiti, ben conosciuta» (vegeu P. GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana. La Lettera agli Ebrei* [ASBF 38], Jerusalem 1995, p. 83; vegeu també ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, 343).

73. Malgrat la referència a la sang que fa el verset, la relació que pot tenir amb la sang de Crist i el seu sacrifici és més aviat indirecta (vegeu ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, 343; LANE, *Hebrews 9-13*, 377; S. BENETREAU, *L'Épître aux Hébreux* (tome 2), Vaux sur Seine 1990, p. 158).

6.4. *La sang dels animals i la sang de Jesús*

	sang animal	sang de Crist
He 9,7	Expia el pecat involuntari	
He 9,12	No és apta per a ser presentada al santuari celestial	És apta per a ser presentada al santuari celestial. Aconsegueix un cop per sempre la veritable redempció
He 9,13-14	Santifica i purifica el cos	Purifica la consciència d'obres mortes
He 9,18-21	Element constitutiu de la primera aliança	
He 9,22	Purifica. Sense vessament de sang no hi ha perdó dels pecats	Sense vessament de sang no hi ha perdó dels pecats
He 9,25	És aliena al sacerdot	
He 10,4	Impossible que esborri els pecats	
He 10,19		Per ella tenim lliure accés al santuari
He 10,29		No es pot menystenir. Santifica
He 12,24		Parla millor que la d'Abel
He 13,11-12	Expia el pecat	Santifica el poble
He 13,20		Sang d'una aliança eterna

Aquest esquema ens ajuda a ressaltar les semblances i les diferències entre la sang sacrificada dels animals i la sang de Crist, i el valor que l'autor d'Hebreus els atribueix:

– La sang animal expia el pecat i santifica la persona. Hi ha moltes citacions que ho afirmen (He 9,7.13-14; 9,22; 13,11). Sorprenentment, He 10,4 afirma el contrari, que és impossible que la sang animal esborri els pecats.⁷⁴ Això ho repeteix en 10,11.26.⁷⁵ La sang de Crist també santifica i

74. Vegeu supra (He 10,4) els comentaris a propòsit d'aquest aspecte. Les posteriors adaptacions (He 10,5-7) del SI 40,7-9 per argumentar el que acaba de dir en He 10,4 són un clar exemple de «manipulació» del text bíblic.

75. Per què aquestes contradiccions? Ens atrevim a dir que aquests versets poden ser un afegit redaccional que vol marcar amb claredat una línia divisòria entre el valor de la sang dels sacrificis i la sang de Jesucrist. Si llegim les altres citacions sense He 10,4.11.26, en veiem sols una comparació per superació entre les dues sangs. Aquests versets, que qualifiquem d'afegits, trenquen la lògica del discurs de tota la carta ja que no comparen, sinó que clarament neguen i exclouen. Garuti, sense concretar-ho, ens diu que: «Malgrado sia tanto abituale per Ebrei questo chiudere un po' violentemente le sue sezioni argomentative con frasi più o meno incisive, potremo pensare, almeno, in alcuni casi, a glosse inseritesi nel testo o a cerniere redazionali» (GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana*, 166).

obté el perdó dels pecats (9,22; 10,29; 13,11-12), però d'una manera més completa i duradora (9,12.14).

– La sang animal és un element constitutiu de la primera aliança establerta per Moisès al Sinaí (9,18-21). Per això, segons l'autor d'Hebreus, la sang de Crist esdevé igualment element indispensable per a constituir una nova aliança que es valora com a eterna (13,20).

– La sang animal sols és apta per a ser oferta pels sacerdots en el santuari. Per tant, les atribucions d'aquesta són únicament «terrenals» (9,12). La sang de Crist és una sang «celestial», i, per tant, apta per ser oferta al santuari del cel (9,12); ens n'obre l'accés (10,19); és més apta que la d'Abel (12,24). Per això, els qui la menysvalorin i banalitzin seran castigats (10,29).

7. UNES COMPARACIONS APOLOGÈTIQUES I POC MATISADES

Hebreus parla de dos sacerdocis diferents (un d'humà i un altre de diví), de dos santuaris diferents (un al cel i un altre a la terra), de dos sacrificis diferents (un que cal repetir i l'altre que és una vegada per sempre), de dues víctimes diferents (una animal i l'altra personal). Es compleix aquí la dita tòpica que les comparances són odioses, i, a més, intencionadament desproporcionades. Aleshores, les conclusions teològiques d'aquestes comparances resten sense possibilitat de rèplica: la sang de Jesús, presentada al cel, és millor (purifica la consciència); el perdó que ell aconsegueix és millor (perpetu); l'aliança que ell estableix és millor (eterna).

He 8,5 anuncia que el culte actual que exerceixen els sacerdots és «imitació i ombra de les realitats celestials» (ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσιν τῶν ἐπουρανίων). El que diu del culte ho especifica més endavant del sacrificis (He 9,23): «les mateixes realitats celestials exigeixen sacrificis més excel·lents que aquells» (τὰ ἐπουράνια κρείττοσιν θυσίαις παρὰ ταύτας). En el mateix sentit, es refereix a la Llei de Moisès en He 10,1: «la Llei de Moisès conté tan sols una ombra del món renovat, i no la realitat mateixa» (Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων). El missatge és clar: la realitat religiosa present, expressada en el culte, en els sacrificis i en el compliment de la Llei de Moisès és, per a l'autor d'Hebreus, sols un tast de plenitud, però no la plenitud. L'autor d'Hebreus diu que les «realitats celestials» són assolibles gràcies a Crist; però atenció, sols ho són en perspectiva teològica o espiritual. Les realitats celestials són i seran sempre inabastables per a l'home terrenal. L'home les podrà tastar, però mai no les podrà abastar. L'autor d'Hebreus utilitza intencionadament l'esfera celestial per a proclamar la seva superioritat sobre l'esfera terrenal.

Un argument filosòfic evident i fàcil d'acceptar. Feta aquesta primera afirmació, l'autor situa teològicament Jesucrist en aquesta esfera celestial. Dit això, proclama que els qui són de Crist tenen a l'abast aquesta realitat celestial.

Amb aquests arguments l'autor d'Hebreus està fent quelcom que no es pot fer: comparar una realitat terrenal amb una de celestial.⁷⁶ El desequilibri és i serà sempre evident. No es pot comparar un culte terrenal, oficiat pels sacerdots, amb un de celestial, oficiat per un Crist exaltat al cel. No es pot comparar l'aliança del Sinaí amb l'aliança obtinguda per Crist davant el Pare. No es pot comparar el santuari, ja sigui la tenda del trobament o el temple de Jerusalem, amb el santuari del cel construït per Déu. No es poden comparar els sacrificis d'animals (encara que sigui un culte religiós) amb un sacrifici humà. No es pot comparar la sang dels animals, utilitzada pels sacerdots en el santuari, amb la sang del Crist portada per ell mateix al santuari del cel. No es pot comparar la purificació «palpable» amb la sang aspergida dels sacrificis amb la purificació interior, obtinguda per la sang de Crist. Si l'autor d'Hebreus vol posar en evidència l'excessiu caràcter terrenal del culte i la seva limitada alçada, també podríem posar en evidència els seus arguments ressaltant l'excessiu caràcter celestial del culte, inaugurat per Jesús, i la poca concreció terrena d'aquest.⁷⁷ Coincidim plenament amb Cortès quan diu: «Em sembla clar que una lectura que no tingui en compte el gènere controvèrsia, sobretot en el tema del Yom Kippur, no sabrà entendre les exageracions hiperbòliques d'He o les poques ganes de matisar de l'orador [...], que no solament compara sinó que a vegades també polemitzar».⁷⁸

76. «In che maniera l'epistola effettua l'unione tra l'aspetto esistenziale e l'aspetto culturale del sangue, tra le realtà più concrete della vita e il simbolismo religioso più elevato» (A. VAN-HOYE, «Il sangue di Cristo nell'epistola agli Ebrei», en F. VATTIONI [ed.], *Atti della Settimana Sangue e Antropologia Biblica* [Roma, 10-15 marzo 1980] [Centro Studi Sanguis Christi 1. II], Roma 1981, pp. 819-829; esp. p. 819). Vegeu també Ch. GRAPPE – A. MARX, *Le sacrifice. Vocation et subversion du sacrifice dans le deux Testaments* (Essais Bibliques 29), Genève 1998, p. 82; Jenson també fa al·lusió a «the radical way in which the author has taken us priestly concepts of grading and sacrifice» (JENSON, *The Levitical Sacrificial System*, 37).

77. Flusser diu que seria un error aplicar patrons oposats als midraixos homilètics i a les comparances del judaisme i del cristianisme primitiu, argumentant que el pensament jueu era més o menys racionalista, mentre que la fe cristiana era mística i solament dogmàtica (FLUSSER, «Messianology and Christology in the Epistle to the Hebrews», en D. FLUSSER, *Judaism and the Origins of Christianity*, Jerusalem 1988, pp. 246-279; esp. p. 277).

78. E. CORTÈS, *Diàleg Interreligiós: Judaisme*, Ars Brevis 2003, p. 66.

8. HE 9,22: UNA SANG SACRIFICIAL

8.1. *He 9,22a: «I gairebé tot, amb sang ha de ser purificat, segons la Llei»* (καὶ σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸν νόμον)

La Llei de Moisès prescriu que la sang dels sacrificis sigui utilitzada per a purificar l'altar (Lv 8,15; 16,19), els sacerdots (Lv 8,24.30), els leprosos (Lv 14,6.14), els levites (Nm 8,12.15), el poble (Lv 9,15; 16,30), la partera (Lv 12,7-8), una casa (Lv 14,52). La sang dels sacrificis té funcions purificadores,⁷⁹ però també hi ha altres agents purificadors: les ablucions d'aigua (Lv 15,1-33; 16,26.28; 22,6; Nm 19,7-8); les purificacions de foc i aigua que llevaven certes impureses (Nm 31,21-24); una ofrena de flor de farina podia ser oferta en sacrifici pel pecat en casos de pobresa (Lv 5,11-13).⁸⁰

D'aquí el «i gairebé» (καὶ σχεδὸν) d'He 9,22a. Segons la Llei (κατὰ τὸν νόμον), la sang és un element purificador, però no l'únic. Fent una gradació ritual i teològica,⁸¹ l'autor d'Hebreus, fidel al seu discurs, vol donar més valor purificador a la sang que als altres elements. Però no pot restar valor a l'aigua, al foc, a la flor de farina, tan comuns o més que els sacrificis, com és el cas evident de les ablucions d'aigua. L'autor d'Hebreus coneix els diferents rituals de purificació jueus i sap que els destinataris del seu escrit també els coneixen. Per això, quan diu «i gairebé tot, amb sang ha de ser purificat, segons la Llei» posa de manifest que, sense oblidar els altres rituals, es vol centrar intencionadament en la sang. Aleshores, deixa ben emmarcada i sense fissures la frase següent.

79. B. LINDARS, «Hebrews and the Second Temple», en W. HORNBURY (ed.), *Templum Amicitiae. Essays on the Second Temple presented to E. Bammel* (Journal for the Study of the New Testament Supplement Series 48), Sheffield 1991, pp. 410-433; esp. p. 421; J. CERVERA, «Jesús, empremta de Déu (He 1,3)», en A. PUIG I TÀRRECH (ed.), *Scripta Biblica* 7, Barcelona 2006, pp. 191-208, esp. pp. 204-205.

80. Vegeu C. SPICQ, *L'Épître aux Hébreux*, Paris 1977, pp. 158-159; C. R. KOESTER, *Hebrews* (Anchor Bible 36), New York, NY 2001, p. 420.

81. Vegeu E. GRÄSSER, *An die Hebräer (Hebr 7,1-10,18)* (EKKNT XVII/2), Neukirchen 1993, p. 184.

8.2. *He 9,22b*: «*i sense vessament de sang no hi ha perdó*» (καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις)

El verb αἱματεκχυσίας⁸² (que traduïm per «vessar sang») forma part del ric i variat vocabulari de l'autor d'Hebreus.⁸³ És un neologisme format pels mots αἷμα, «sang» i ἐκχέω, «vessar, abocar» que sols trobem citat aquí en tot el NT i que podria ser d'encuny propi de l'autor.⁸⁴ Podria substituir expressions de l'entorn judeo-hel·lenista de parla grega⁸⁵ i que trobem en la LXX com «ἐκχυσὶς αἵματος» (1Re 18,28; Sir 27,15) referit a sang humana vessada violentament, o com «αἷμα ἐκχεει» (Ex 29,12; Lv 4,7.18.25.30.34; 8,15; 9,9) referit a sang animal vessada ritualment.

Amb ἄφεσις ens trobem amb un doble significat:⁸⁶ «alliberament» (d'un deute, d'esclavatge, de la presó),⁸⁷ i també d'un pecat entès com un deute que Déu allibera.⁸⁸ La LXX no associa ἄφεσις amb sacrificis, tan sols quan «s'allibera» (εἰς ἄφεσιν) el boc portador dels pecats d'Israel el dia de l'Expiació (Lv 16,26).⁸⁹ L'altre significat és «expiació, purificació», que és el que té en He 9,22 i que es pot associar pel seu context amb «perdó» (dels pecats). Trobem ἄφεσις també en He 10,18 (δὲ ἄφεσις τούτων) associat amb el sacrifici expiatori del pecat.⁹⁰ Igualment, en el NT, llevat de Lc 4,8, que cita la LXX, sempre s'utilitza ἄφεσις amb un genitiu que habitualment és ἁμαρτιῶν, «pecats».⁹¹

La frase «sense vessament de sang no hi ha perdó» no és una improvisació ni una descoberta de l'autor d'Hebreus. Garuti en diu: «L'andamento binario e parallelo dell'asserto, la voluta precisione (σχεδόν), il sapore giudaico dell'espressione ἐν αἵματι di cui χωρὶς αἱματεκχυσίας è in parte una ripresa in forma de *litote* (cf. 9,18a), potrebbero far pensare ad

82. Vegeu J. BEHM, «αἱματεκχυσίας», en G. KITTEL (ed.), *TDNT*, I, 176-177.

83. Ellingworth recull els 154 mots d'Hebreus que no surten en cap altre lloc del NT (P. ELLINGWORTH, *The Epistle to the Hebrews. A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids 1993, pp. 12-13).

84. «Ebrei sceglie le sue forme lessicali anche in base alla loro sonorità. Alcune parole potrebbero esser di sua creazione, o son comunque tanto rare da non esser testimoniate altrove. Si tratta, in genere, di termini composti» (P. GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana*, 82). Vegeu també H. F. WEISS, *Der Brief an die Hebräer*, Göttingen 1991, p. 482, n. 32; ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, 259; KOESTER, *Hebrews*, 96.

85. ATTRIDGE, *The Letter to the Hebrews*, 259.

86. Vegeu R. BULTMANN, «ἄφεσις», en *TDNT*, I, 509-12.

87. Lv 25,10-13. 28-33. 40-41; Dt 15,1; Lc 4,8.

88. Mt 18,21-35; Lc 7,41-47.

89. KOESTER, *Hebrews*, 420.

90. KOESTER, *Hebrews*, 420.

91. B. F. WESTCOTT, *The Epistle to the Hebrews. The Greek Text with Notes and Essays*, London 1928, p. 271.

un adagio del giudaismo ellenistico». ⁹² La tradició rabínica ens n'ofereix un paral·lel suggerent: אֵין כִּפּוּר אֶלָּא בְּדָם (Zeb 6a; Men 93b; Yom 5a) ⁹³ que es recolza en Lv 17,11: הוּא בְּנֶפֶשׁ יִכְפֹּר (LXX: γὰρ αἷμα αὐτοῦ ἀντὶ τῆς ψυχῆς ἐξιλάσεται). ⁹⁴ El missatge de Lv 17,11 és clar i la tradició rabínica s'hi manté molt fidel. En els targums, per exemple, les traduccions aramees d'aquesta frase són molt respectuoses:

– TgN Lv 17,11: «Ja que la sang expiarà sobre els pecats de l'ànima (o de la vida)» (אָרום אַדמָה הוּא עַל חוּבֵי נֶפֶשׁה יִכְפֹּר)

– TgPsJon Lv 17,11: «Ja que la sang sacrificada expiarà sobre els pecats de l'ànima (o de la vida)» (אָרום אַדָם נִיכְסָא הוּא עַל חוּבֵי נֶפֶשׁה יִכְפֹּר)

– TgO Lv 17,11: «Ja que la sang expia sobre l'ànima (o la vida)» (אָרִי דְמָא הוּא עַל נֶפֶשׁה מְכַפֵּר)

Altres pràctiques sacrificials, com el ritual del dia de l'Expiació (Lv 16,14-19) i els sacrificis pel pecat (Lv 4,5-7.16-18.25.30.34), contextuen He 9,22b. ⁹⁵ El context literari jueu d'Hebreus accepta sense cap qüestionament que «la sang expia els pecats» i He 9,22b ho cita a la seva manera. Però hi ha una pregunta clau: quina sang expia i com l'expia? ⁹⁶ O dit altrament: ¿a què s'està referint He 9,22b quan parla de «vessar la sang»? Ho diu com una sentència general o està pensant en una sang concreta? La resposta la tenim en αἵματεκχυσίας. Fa referència a l'acte violent d'occir una persona?; a degollar un animal que cal sacrificar?; a l'acte de vessar o abocar ritualment la sang damunt l'altar dels sacrificis?; a l'activitat sacrificadora d'animals en general? Les opinions, com les mateixes preguntes, són variades. Garuti diu i argumenta que està parlant d'occisió i ho relaciona amb 9,26-27. Thornton, ⁹⁷ Koester, Spicq, Braun, Weiss, Swetnam i altres, diuen que es refereix a la manipulació de la sang a l'altar. Behm, Bruce i Grässer diuen que es refereix al degollament de l'animal. Johnson, Kedar-Kopfstein, Weiss i Young diuen que és en general. ⁹⁸

92. Garuti és prou matisat i diu: «In più, se αἵματεκχυσίας fosse un termine tecnico del giudaismo ellenizzato, dovremmo aspettarci un articolo» (GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana*, 83). Vegeu també ATTRIDGE, *The Epistle to the Hebrews*, 258.

93. «No hi ha expiació sinó amb sang.»

94. Vegeu WEISS, *Der Brief an die Hebräer*, 482, n. 30.

95. «Perquè la sang expiarà en l'ànima.»

96. Semblantment, Filó diu en Spec 3,150 que «la sang ha de ser purificada amb sang» (αἷματι γὰρ αἷμα καθαίρεται), referint-se al càstig per matar algú.

97. KOESTER, *Hebrews*, 427.

98. Vegeu T. C. G. THORNTON, «The meaning of αἵματεκχυσία in Heb IX,22», *Journal of Theological Studies* 15 (1964), 63-65; C. SPICQ, *L'Épître aux Hébreux*, II, Paris 1952, p. 265.

99. E. GRÄSSER, *An die Hebräer (Hebr 7,1-10,18)*, 185.

9. HE 9,22: UNA SANG SACRIFICIAL AMB UNA INTENCIÓ CRISTOLÒGICA

Ja hem indicat que αἵματεκχυσίας («vessar sang») era un neologisme molt probablement d'encuny propi de l'autor d'Hebreus, probablement amb la intenció de sorprendre i fer pensar. Nosaltres pensem que l'autor vol jugar a dues bandes amb αἵματεκχυσίας.¹⁰⁰ Per una banda, fidel a la tradició jueva (i també romana i grega),¹⁰¹ fa notar que la sang d'animals sacrificats té la capacitat expiatòria dels pecats (aquest missatge és entenedor per a tothom). Per l'altra, introdueix les seves intencions cristològiques centrades en la mort i la sang de Jesús.¹⁰² Dient això està preparant ja el terreny al verset següent (9,23), que introdueix Jesús com a sacrifici superior a qualsevol altre.

Diem a l'inici d'aquest estudi que He 9,22b era una frase lapidària.¹⁰³ El lector-auditor no hi passa inadvertidament pel davant. Garuti ens dona arguments literaris dient que tot el verset és un «epifonema» (una sentència col·locada a la fi d'un desenvolupament que marca una interrupció i que parteix el discurs).¹⁰⁴ En He 9,22 l'«epifonema» es duplica —diu Garuti—, formant una *sentenza bimembre*.¹⁰⁵ Aquest recurs literari fonamenta la intenció de la frase: esdevenir una sentència teològica que afir-

100. Young diu que ἐκχέειν a més d'expressar una aplicació ritual menor («abocar, vessar sang»), també fa referència a «vessar la sang fins a la mort». Per això l'autor d'Hebreus l'utilitza per a reforçar la seva tesi que la mort de Crist —un sacrifici millor— supera les purificacions de sang de l'antiga aliança. Young afegeix que αἵματεκχυσίας no fa cap referència a un ús o aplicació de sang «post-calvari» i si hi ha quelcom latent en el seu significat és l'al·lusió d'una vida donada en la mort (N. H. YOUNG, «Αἵματεκχυσίας: A Comment», *Expository Times* 90 (1978-79) 180. Vegeu també Ap 5,6.9.12; 13,8).

101. R. T. BECKWITH, «Sacrifice in the World of the New Testament», en R. T. BECKWITH – M. J. SELMAN, *Sacrifice in the Bible*, Grand Rapids, MI 1995, pp. 105-110.

102. Semblantment diu Goppelt: «According to Hebrews, the priestly and prophetic concepts of sacrifice from the OT are united in Christ's crucifixion. On the one hand, it continues to be true that without the shedding of blood there is no forgiveness —the sinful life can only be redeemed by another life (9,22). On the other hand, true sacrifice, true dedication of life, is not the presentation of the blood of some other living being; it is the dedication of one's own heart (10,5-10)» (L. GOPPELT, *Typos. The Typological Interpretation of the Old Testament in the New*, Grand Rapids, MI 1982, p. 169).

103. Cercant una lògica literària d'He 9,22 amb els versets anteriors i posteriors, Garuti dona 3 solucions: 1) el v. 22 pertany al context i amplia la panoràmica dels sacrificis a fi de preparar el v. 23; 2) no és de la mateixa mà, però és tradicional, i s'inclou amb la mateixa intenció que hem dit en la primera solució; 3) ha estat afegit en un segon moment al discurs (GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana*, 83).

104. GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana*, 164.

105. «In 9,22b l'epifonema raddoppia, con generalizzazione e sottile spostamento di concetto (dalla purificazione all'ῥφεις), l'idea del v. 22a» (GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana*, 166).

ma que la mort de Jesús expia el pecat. Aquesta sentència és una conclusió dels versets precedents i una introducció dels que vénen; és una clau de lectura d'Hebreus; és un dels textos neotestamentaris que contribueixen a llegir la mort de Jesús en clau sacrificial.¹⁰⁶

9.1. Una conclusió i una introducció

Ja hem exposat, amb l'ajut de Garuti, els arguments literaris que fan d'He 9,22 una conclusió i una introducció. Mirem ara el context del discurs. En el capítol 9 l'autor d'Hebreus fa un repàs dels diferents rituals per a argumentar la «superioritat» de la sang de Jesús i la capacitat que té d'expiar els pecats:

- explica del ritual del Yom Kippur per dir, en 9,12, que a través de la pròpia sang (διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος) Crist ens ha aconseguit la redempció eterna (αἰωνίαν λύτρωσιν εὐράμενος);

- cita els sacrificis i el ritual de la vedella (Nm 19,9) per dir, en 9,14, que la sang de Crist (ὁ αἷμα τοῦ Χριστοῦ) purificarà la nostra consciència (καθαριεῖ τὴν συνείδησιν ἡμῶν);

- explica la primera aliança feta al Sinai a través de Moisès per dir, en 9,15, que la mort de Crist¹⁰⁷ esdevé redemptora de les transgressions (ὅπως θανάτου γενομένου εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ...παραβάσεων) (9,15-17). En 9,18 insisteix en el valor de la sang per ratificar les aliances: «D'aquí que ni la primera aliança (ὅθεν οὐδὲ ἡ πρώτη) no va ser inaugurada sense sang (χωρὶς αἵματος ἐγκεκαίνισται)».¹⁰⁸ Els versets següents (9,19-21) expliquen l'ús ritual de la sang per concloure en 9,22 que sense vessament de sang no hi ha perdó.

Amb aquesta sentència teològica, He 9,22 conclou que la sang de Crist és la gran purificadora del pecat i que la seva mort ens obté una nova aliança. La sentència, introdueix (comença) la lectura de la mort de Crist

106. «The author understood the role of blood christologically. He assumes that since forgiveness fully occurs only through the outpouring of *Christ's blood*, one can conclude that "without an outpouring of blood forgiveness does not occur"» (KOESTER, *Hebrews*, 427). Vegeu R. T. BECKWITH, «The Death of Christ as a Sacrifice in the teaching of Paul and Hebrews», en R. T. BECKWITH – M. J. SELMAN, *Sacrifice in the Bible*, Grand Rapids, MI 1995, pp. 130-135.

107. En 9,15-17 insisteix fins a 3 vegades sobre la mort (9,15 diu θανάτου; en 9,16 θάνατον; en 9,17 νεκροῖς) per argumentar el sentit de la mort de Crist.

108. Per a donar més força al que vol dir l'autor d'Hebreus, argumenta en negatiu (οὐδε, χωρὶς) per a mostrar que la sang també és un element bàsic per a fer visible la nova aliança que el Crist ha inaugurat.

en clau sacrificial. Ens diu que el sacrifici de Crist és millor; continua repetint que aboleix el pecat i, per a evitar males interpretacions (9,25-26), afegeix que el seu sacrifici ha estat fet sols un cop:

– En 9,23, amb la preposició οὖν¹⁰⁹ enllaça amb les coses citades (el ritual del Yom Kippur, els sacrificis, el ritual de l'aliança) per a parlar de Crist com a sacrifici millor (κρείττοσιν θυσίαις).

– En 9,26 diu que queda abolit el pecat (εἰς ἀθέτησιν [τῆς] ἁμαρτίας) mitjançant el sacrifici de Crist (διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανέρωται).

– En 9,27 afegeix la dada que Crist s'ofereix sols un cop (ὁ Χριστὸς ἅπαξ προσενηχθεὶς) per a assumir el pecat de molts (εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας).

– A partir de 10,1, els sacrificis continuen essent el tema a tractar, però ara ja no per establir-hi comparacions sinó per desqualificar-los: He 10,1-4 diu que el culte dels sacrificis, establert en la Llei de Moisès no porta a la plenitud (10,1); que no purifiquen definitivament (10,2); que són un record anual del pecat (10,3); per tant, és impossible que esborrin els pecats (10,4).¹¹⁰

9.2. Una clau de lectura d'Hebreus

L'autor d'Hebreus distingeix clarament entre νεκρός i θάνατος, que diferencien la mort (i els morts) en sentit general i indeterminat (νεκρός)¹¹¹ de la mort de Jesucrist (θάνατος).¹¹² És una primera dada a tenir en compte per dir que la mort de Jesús és diferent de les altres morts. Una altra dada l'obtenim a través de la paraula *sacrifici* (θυσία). Abans de 9,22 fa referència als sacrificis realitzats pels sacerdots (5,1; 7,27;¹¹³ 8,3; 9,9). Després de 9,22, especialment en els capítols 9 i 10, els sacrificis fan referència directa o indirecta a la mort de Crist (9,23.26; 10,1.5.8.11-12.26).¹¹⁴ Hem anat veient que la temàtica dels sacrificis gira sempre al voltant de l'expiació

109. Garuti explica: «per questo, spesso si richiede che questo riprenda il suo filo con formule di ripresa (οὖν, γὰρ, ὅθεν...)» (GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana*, 164).

110. He 10,5-10 posa en boca del Crist la crítica sacrificial del SI 40,7-9 per a fonamentar les desqualificacions de 10,1-4 a favor de «l'ofrena del cos de Jesucrist» (10,10). Per He 10,11-18 i 19,39, vegeu l'apartat 6.2.

111. He 6,1.2; 9,14.17; 11,19.35; 13,20.

112. He 2,9.14.15; 5,7; 7,23; 9,15.16; 11,5 fan al·lusió directa o indirecta a la mort de Crist.

113. He 7,27 parla de l'activitat sacerdotal i de Jesús com a sacerdot.

114. Les altres citacions ja són fora del nucli doctrinal d'Hebreus. En He 11,4 cita el sacrifici d'Abel; en 13,15 parla de sacrifici d'acció de gràcies; He 13,16 diu que fer el bé i compartir són sacrificis agradables a Déu.

del pecat. L'autor d'Hebreus diu que els sacrificis d'animals expien i purifiquen, però no del tot; i en 10,4 diu que és impossible que expiïn. La mort de Crist, en canvi, expia de manera plena i indefinida.¹¹⁵ Aquesta és la gran afirmació de l'autor d'Hebreus, la sentència teològica de la carta.¹¹⁶ Però és important que matisem.

Una dada fonamental és que els sacrificis d'animals no eren actes purament formals. Els rituals de sang anaven acompanyats d'una actitud interior de penediment del jueu penitent i d'un convenciment de mediació per part del sacerdot.¹¹⁷ Si volem ser honestos amb la tradició jueva hem de dir que el ritual del sacrifici d'animals expiava veritablement els pecats. Cortès ens diu: «¿No ens hem de preguntar necessàriament si no exagera una mica la carta als Hebreus quan parla del perdó del Yom Kippur d'una manera tan restrictiva?»¹¹⁸ Flusser titlla de «sectaris» els arguments de la tradició jueva que l'autor d'Hebreus utilitza. Diu que els seus arguments són més apologetics que dogmàtics, reveladors del caràcter «dissident» del segon estrat del cristianisme.¹¹⁹

115. Spicq parla d'un ús tipològic de la litúrgia sacrificial jueva per a expressar el principi diví d'absolució de les faltes. L'eficàcia sacrificial de la sang, indispensable com a conclusió de l'aliança, per a la purificació i perdó dels pecats en l'AT, té per objectiu mostrar la necessitat de la mort de Crist a la creu. El mateix AT coneix altres mitjans de remissió dels pecats com la pregària, l'almoïna, el dejuni, la penitència...; i els profetes no deixaven de blasmar els israelites per la confiança que posaven en l'eficàcia mecanicista dels sacrificis, sense preocupar-se de la purificació interior dels cors. Però, seguint He 9,13-14, la purificació interior —diu l'autor d'Hebreus— sols s'obté per l'efusió de la sang redemptora de Crist (SPICQ, *L'Épître aux Hébreux*, II, 265-266). Benetreau diu que la sang en He 9,22 és més que un element material: representa una vida lliurada, una ofrena d'un mateix, com ho reflecteix el paral·lelisme entre 9,14 i 9,25-26. En aquesta darrera citació es reflecteix també la donació d'un mateix, concretada pel Crist a la creu. Aquesta donació és vista com un sacrifici (BENETREAU, *L'Épître aux Hébreux* [tome 2], 89).

116. Sobre les sentències en Hebreus, vegeu GARUTI, *Alle origini dell'omiletica cristiana*, 163-167.

117. Així ho expressa Carlos del Valle quan introdueix el tractat *Yomà* de la Mixnà: «Es importante el último capítulo del tratado (Capítulo octavo: significado último de la liturgia del Yom Kippur, el perdón de los pecados) porque demuestra que el culto judío no es un culto mágico, que obtenga unos efectos espirituales o sobrenaturales a cambio de unas ceremonias puramente externas. El perdón de los pecados no se obtiene si no hay arrepentimiento interior del corazón. Pero todavía hay algo más grande que hay que poner en relieve. La moral judía que aquí se refleja no es una moral solo vertical, sino también horizontal. Los pecados cometidos contra los otros hombres sólo obtienen su perdón cuando estos lo otorgan. Aquí tiene pleno sentido las palabras de Jesús en el Evangelio: "Si vas, pues, a presentar una ofrenda ante el altar y allí te acuerdas de que tu hermano tiene algo contra ti, deja allí tu ofrenda ante el altar, ve primero a reconciliarte con tu hermano y luego vuelve a presentar tu ofrenda" (Mt 5,23-24)» (C. DEL VALLE [ed.], *La Misna* [Biblioteca de Estudios Bíblicos 98], Salamanca 1997, p. 338).

118. E. CORTÈS, *Diàleg interreligiós: judaisme*, 62. En les pp. 61-65 Cortès mostra que l'autor d'Hebreus ignora volgutament el valor de la diada del Yom Kippur.

119. FLUSSER, *Messianology and Christology in the Epistle to the Hebrews*, 276.

Per què l'autor d'Hebreus fa una lectura sacrificial de la mort de Jesucrist? ¿No hauria estat més entenedor considerar-lo —a l'estil dels relats grecs i romans— un heroi que dóna la vida pel seu poble i pels seus amics? O bé, més condicionat pel judaisme, ¿donar-hi un to més religiós, amb una lectura martirial de la seva mort a l'estil dels macabeus?¹²⁰ L'autor d'Hebreus fa una lectura teològico-espiritual dels sacrificis en la línia de sectors del judaisme anterior, però especialment intensa en el període posterior a la destrucció del Temple de l'any 70. Són nombrosos els exemples que trobem d'això en els llibres profètics i sapiencials i també en els filòsofs grecs, en l'apocalíptica, en Filó, en Qumran i en els Apòcrifs de l'AT.¹²¹ Però les afinitats més clares les trobem sobretot en les interpretacions rabíniques del sacrifici d'Isaac (*aqeda*)¹²² i també en algunes interpretacions del Servent Sofrent de Jahvè (Is 53).¹²³

La primitiva comunitat cristiana s'afanya a donar continguts teològics a la figura de Jesucrist, i en aquest context, l'autor d'Hebreus s'afanya a donar continguts teològics a la seva mort. La mort de Crist (el vessament de la seva sang) és un fet real, concret, entenedor. El paral·lelisme en clau sacrificial és clar i fàcil de fer: el sacrifici d'animals (i el vessament ritual de la seva sang) és també quelcom real, concret, entenedor... que purifica, que expia el pecat. Aleshores, la mort de Jesucrist, ja sigui com a concepte teològic o expressada ritualment (baptisme, eucaristia) també purifica i expia el pecat.¹²⁴ La diferència substancial, segons Hebreus, és que la purificació i l'expiació que Jesucrist ens atorga arriba a la «consciència» (συνείδησις; en la Vulgata: *conscientia*).¹²⁵ Capgirant les intencions apologètiques i desproporcionades de l'autor d'Hebreus ens podem preguntar: què expia més la consciència, l'actitud interior de penediment d'un jueu celebrant el ritual del Yom Kippur o la participació superficial

120. Vegeu BECKWITH, *Sacrifice in the World of the New Testament*, 106.

121. *Ibid.*, 106-108; GIANOTTO, *Il Sacrificio nell'Epistola agli Ebrei*, 175-176; H. ANDERSON, «The Jewish Antecedents of the Christology in Hebrews», en J. H. CHARLESWORTH (ed.), *The Messiah. Developments in Earliest Judaism and Christianity*, Minneapolis, MN 1992, pp. 512-535; esp. pp. 529-535.

122. Vegeu el capítol III: «The Sacrifice of Isaac in the Old Testament, in Early Judaism, and in the New Testament», en J. SWETNAM, «Jesus and Isaac. A Study of the Epistle to the Hebrews in the Light of the Aqedah», *Analecta Biblica* 94 (1981) 23-85.

123. BECKWITH, *Sacrifice in the World of the New Testament*, 109; J. RIBERA FLORIT, *El targum de Isaías. Versión crítica, introducción y notas* (Biblioteca Midrásica 6), Valencia 1988, pp. 210-212.

124. «The real issue is the need felt by these Christians for an objective practice of purification from sin [...] They need a method of atonement [...] They are tempted to resume the methods of atonement provided by the Law which they have previously practised» (B. LINDARS, *Hebrews and the Second Temple*, 413).

125. He 9,9.14; 10,2.22. He 13,18 parla de «consciència», però en sentit genèric.

i rutinària d'un cristià en una celebració de la mort de Crist? Fent més comparances, ara proporcionades, ens preguntem: qui tornarà a casa amb la consciència més neta, el jueu que ha assistit pietosament a la celebració del Yom Kippur o el cristià que ha assistit pietosament a una celebració de la mort de Crist?¹²⁶

Respondre a aquestes preguntes és generar un debat. Segons quina sigui la resposta farem apologia. Una apologia que ens servirà per a argumentar i justificar el que vulguem, però que no deixarà de ser apologia.¹²⁷ Això és el que succeeix a l'autor d'Hebreus.¹²⁸ Llegint el seu escrit detectem que vol argumentar teològicament el significat de la mort de Jesucrist. Sembla que hi ha membres de la comunitat que neguen, o que no valoren, o que qüestionen el valor ritual o el valor teològic de la mort de Jesús. He 6,4-6 i 10,26-29 reflecteixen la problemàtica d'alguns membres de la comunitat que han menystingut o menystenen el significat de la mort de Crist reflectit en els ritus d'iniciació a la fe cristiana (especialment el baptisme).¹²⁹ A diferència dels sacrificis, aquests ritus no es poden repetir perquè tenen un valor i uns efectes perpetus i no hi ha possibilitat de recuperar-los un cop abandonats, tal com expressa He 12,16-17.¹³⁰

9.3. Una aportació neotestamentària a llegir sacrificialment la mort de Crist

Hebreus té l'originalitat de fer una lectura sacrificial en «clau cultural» de la mort de Jesucrist, però té el precedent de Pau, que fa una lectura

126. «Sometimes it would be useful to make for a while the experiment of reading rabbinic homiletics as if they appeared in Christian documents, and early Christian documents as if they were pronounced by a Jew» (FLUSSER, *Messianology and Christology in the Epistle to the Hebrews*, 277).

127. «Convençuda que el misteri de Crist dona la clau d'interpretació de totes les Escriptures, l'exegesi antiga es va esforçar per trobar un sentit espiritual en els mínims detalls dels textos bíblics —p. ex. en cada prescripció de les lleis rituals— servint-se de mètodes rabínics o inspirant-se en l'al·legorisme hel·lenístic. L'exegesi moderna no pot concedir un veritable valor d'interpretació a aquesta mena d'intents, sigui quina sigui la utilitat pastoral que hagi pogut tenir en el passat (vegeu *Divino Afflante Spiritu*, EB 553)» (CORTÈS, *Diàleg interreligiós: judaïsme*, 68).

128. «According to the categories of Ancient Greek literary theory, the homiletic parts of the New Testament epistles and their Jewish parallels belong to the sphere of rhetoric. At the same time, their task is heuristic and agonistic... and serves as a tool of distinction and critical polemics against the old faith» (FLUSSER, *Messianology and Christology in the Epistle to the Hebrews*, 277).

129. Vegeu J. CERVERA, *Esauí, el rebutjat de la comunitat. Tradicions jueves en He 12,16-17* (Col·lecció Sant Pacià 67), Barcelona 1999, pp. 72-79.

130. CERVERA, *Esauí, el rebutjat de la comunitat*, 79-80.

sacrificial (no cultual) com veiem en Rm 3,23-25; 1Co 15,3; Ef 5,2. La tradició sinòptica (Mt 26,28; Mc 14,14; Lc 22,20) també ho reflecteix.¹³¹ Però no sols la mort de Jesús és llegida en clau sacrificial pels primers cristians, també ho és l'eucaristia.¹³² Alguns autors fan notar les semblances d'He 9,22 amb Mt 26,28, on en un context eucarístic, apareix el tema de la sang, el vessament de sang, el perdó dels pecats:¹³³

Perquè aquesta és la meua sang de la aliança (τοῦτο γάρ ἐστιν τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης) que per molts ha estat vessada (τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυννόμενον) com a remissió dels pecats (εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν).¹³⁴

Girard critica la Carta als Hebreus en un primer llibre, *Des choses cachées depuis la fondation du monde*.¹³⁵ Cita 9,22-26 i 10,11-14 i diu que aquesta lectura sacrificial de la mort de Jesús deixa escapar l'essencial i afebleix el seu autèntic missatge. Diu que l'autor d'Hebreus reconeixia la mort de Jesús com a quelcom injust, però la lectura sacrificial que en fa eximeix els homes de qualsevol responsabilitat. Per a Girard, aquesta és l'objecció que es pot fer a una teologia sacrificial, on els botxins esdevenen instruments de la voluntat divina i no es pot saber quina és la seva responsabilitat. Per a ell, Hebreus descarrega els homes de la seva violència i reafirma la responsabilitat divina de la mort de la víctima. Aquesta teologia sacrificial la situa al mateix nivell que la teologia del Quart Càntic del Servent de Jahvè.¹³⁶ En un llibre posterior, *Le bouc émissaire*, Girard ho matisa més en parlar d'Hebreus, tot i mantenir-se fidel a les seves teories sobre la violència i els sacrificis.¹³⁷ Schwager recull aquestes

131. GIANOTTO, *Il Sacrificio nell'Epistola agli Ebrei*, 171-172.

132. Vegeu He 13,10.

133. Vegeu S. J. KISTEMAKER, *Hebrews* (New Testament Commentary), Grand Rapids, MI 1985, p. 260; ATTRIDGE, *Hebrews*, 259; SPICO, *L'Épître aux Hébreux*, II, 265.

134. Bonnard veu en l'afegit mateu «remissió dels pecats» un perdó segellat amb un ritu de sang. Vegeu P. BONNARD, *El evangelio según Mateo*, Madrid 1983, p. 568).

135. Vegeu R. GIRARD, *Des choses cachées depuis la fondation du monde. Recherches avec J. M. Oughourlian et G. Lefort*, Paris 1978, pp. 329-333. Les pàgines 251-254 són les que van generar més polèmica i més respostes. Vegeu els articles citats en la nota 1.

136. La revista *Lumière et Vie* 217 (1994), dedicada a la Carta als Hebreus, presenta aquest número amb el títol introductori «L'idée sacrificielle subvertie». Es vol respondre als comentaris que fa Girard sobre Hebreus en «Des choses cachées depuis la fondation du monde». Vegeu especialment l'article J. MOINGT, «La fin du sacrifice», *Lumière et Vie* 217 (1994) 15-31.

137. «Incluso una teología puramente sacrificial de los Evangelios debe sustentarse en último término en la Epístola a los Hebreos, y ésta no autoriza en absoluto la importancia exclusiva concedida a las franjas sacrificiales en el fenómeno de los mártires. Yo creo que la Epístola no consigue definir la auténtica singularidad de la Pasión, pero se esfuerza en hacerlo y hace algo importante presentando la muerte de Cristo como el sacrificio perfecto y defi-

matissacions¹³⁸ i el defensa dient que també s'han difós dins la tradició cristiana nocions perverses del sacrifici com, per exemple, les teories post-tridentines del sacrifici de la missa.¹³⁹ No obstant això, Schwager puntualitza que la mort de Jesús és quelcom molt diferent del que Girard descriu en les seves teories sobre el sacrifici¹⁴⁰ i intenta explicar què vol dir entendre l'autodonació de Crist com a sacrifici. Diu que la mort de Crist es pot anomenar correctament «un sacrifici» si té en compte el següent: obediència al Pare amb un amor no violent que accepta ser perseguit fins al punt d'arribar a la mort; identificació amb els seus enemics, perquè ells mateixos també són víctimes del mal; intercessió pels seus enemics, que desitja convertir en germans seus; efusió universal de l'Esperit per Pentecosta, que provoca la conversió dels pecadors.¹⁴¹ Schwager conclou que la teoria girardiana del mecanisme del boc expiatori no falsifica el missatge bíblic.¹⁴²

nitivo, el que hace caducos todos los sacrificios, y por consiguiente inadmisible cualquier empresa sacrificial posterior. Esta definición sigue dejando en la sombra lo que yo me esfuerzo en mostrar aquí, la absoluta especificidad del cristianismo, pero impide al mismo tiempo la mera y simple recaída en la tradición repetitiva y primitiva del sacrificio, y eso es lo que se produce en la lectura del martirio limitada a los mecanismos de la violencia y de lo sagrado» (R. GIRARD, *El chivo expiatorio* [Argumentos 81], Barcelona 2002, p. 259).

138. «It is undeniable that Girard's first comments on the Letter to the Hebrews, and his sweeping criticism, laid the ground for several misunderstandings (1978a: 251-54). But in *Le Bouc émissaire* he is more differentiated in his assesment of this New Testament document and its theology of sacrifice (279), and further clarification is to be expected from him» (R. SCHWAGER, «Christ's Death and the Prophetic Critique of Sacrifice», *Semeia* 33 (1985) 109-123; esp. 119-120).

139. SCHWAGER, *Christ's Death and the Prophetic Critique of Sacrifice*, 120. González Faus també diu: «Probablemente RG [René Girard] hace una lectura equivocada de la Carta a los Hebreos, cuando la presenta como defensora de la interpretación sacrificial. Es muy posible que tal error no esté en la Carta, sino en una determinada interpretación católica de ella. Hebreos no ve la cruz de Jesús como sacrificio sino, más bien, como el fin de todos los sacrificios, precisamente en cuanto realiza lo que todos ellos no pueden realizar. Lo único cierto, en la interpretación de RG es que Hebreos no considera la culpabilidad de los asesinos de Jesús. Pero la divinidad de la «víctima» (vegeu Heb 1,3 entre otros) impediria ya una lectura sacrificial: la víctima ya no necesita ser hecha sacra por la *mactatio*» (J. I. GONZÁLEZ FAUS, *Violencia, religión, sociedad y cristología. Introducción a la obra de René Girard*, p. 26).

140. «Christ's self-offering has nothing in common with that process whereby those sacrificing unconsciously offload their collective aggression onto some victim. What the opponents of Jesus did in ganging up on him, rejecting him, and in making him a victim by crucifying him, corresponds much more closely to this collective mechanism. In this sense, one would have to say that Christ's murderers had offered a sacrifice in killing him. The Christian Tradition never said any such thing however, but always characterized Christ's self-offering as sacrifice. This manner of speaking presumes that "sacrifice" is to be understood as something very different from the mechanism which Girard analyses in "primitive societies"» (SCHWAGER, *Christ's Death and the Prophetic Critique of Sacrifice*, 120-121).

141. *Ibid.*, 121.

142. «Girard's magnificent attempt to bring the human sciences again into contact with the biblical writings does not demand "too high a price" as some maintain, but a real contri-

Parlant de la creu i de la categoria de sacrifici, Hamerton-Kelly conclou que, per a Pau, el primer efecte salvífic és que la creu atura la violència religiosa; no és una transacció sacrificial per a apaivagar la ira divina.¹⁴³ La novetat de Pau, segons ell, és que inverteix la comprensió tradicional del sacrifici. Déu és ara l'oferent i no el receptor; el boc expiatori entra ara al recinte sagrat i no pas en surt; Crist és una ofrena divina a la humanitat i no una ofrena humana a Déu. Aquests trets es poden veure en Rm 3,21-26, on Pau adapta la idea judeocristiana de la mort de Crist com a sacrifici. Hamerton-Kelly diu que Pau probablement heretà del judeocristianisme la tendència general a redefinir el sacrifici, però ho fa d'una manera més radical. Mentre que ells s'acontentaven d'argumentar, com la carta als Hebreus, que la mort de Crist és el sacrifici perfecte que evidencia un sistema ja superat, Pau argumenta que la mort de Crist mostra que aquest sistema sempre havia estat un error grotesc i el causant de la mateixa mort de Crist.¹⁴⁴

L'autor d'Hebreus argumenta que la mort de Jesús (el vessament de la seva sang) inaugura una nova i definitiva manera de saber-nos perdonats. Utilitza el vocabulari sacrificial i insisteix en el vessament de sang per a «convèncer» els qui neguen el valor salvífic i redemptor de la mort de Jesús a la creu.¹⁴⁵ Ara ja no calen rituals ni víctimes substitutòries; amb l'actitud interior de penediment n'hi ha prou. Els primers cristians veuen Jesucrist com el mediador espiritual entre el penediment lliure de l'home i el perdó alliberador de Déu. El perill d'unes pràctiques esclavitzadores, rutinàries o buides de contingut queda esvaït. La cadena de violència que generava el sacrifici d'animals resta trencada definitivament. La sang de Jesús atura el vessament de sang.

Jordi CERVERA I VALLS
Cardenal Vives i Tutó 2
08034 BARCELONA
CATALONIA (Spain)
jordicaputxi@terra.es

(acabat en data 04.03.2007)

bution is made to distinguishing the uniqueness of Christ's "sacrificial death" from other sacrifices» (Ibíd., 122).

143. HAMERTON-KELLY, *Sacred Violence. Paul's Hermeneutic of the Cross*, 79.

144. Ibíd., 80.

145. L'aportació d'aquest escrit és cabdal a l'hora d'interpretar teològicament el valor salvífic de la mort de Jesús i el valor redemptor de la seva sang. Vegeu A. VANHOYE, «Il sangue di Cristo nell'Epistola agli Ebrei», en F. VATTIONI (ed.), *Atti della Settimana Sangue e Antropologia biblica (Roma 10-15 marzo 1980)* (Centro Studi Sanguis Christi 1.II), Roma, 1981, pp. 819-828.

SUMMARY

«Without the shedding of blood there is not forgiveness of sins» (Heb 9:22), this is a sentence used to emphasize a theological maxim that gives us a key to the reading of Hebrews.

The great affirmation that the author of Hebrews makes in this maxim is that the death of Christ expiates sin in a full and indefinite way. The key word is the neologism αἱματεκχυσίας («shed blood»), with which the author of Hebrews does two things. On the one hand, he evidences that the blood of sacrificed animals has the capacity to expiate sins. On the other hand, he introduces his Christological intentions. For the author, the death of Jesus (the pouring out of his blood) inaugurates a new and definitive way of knowing we are forgiven. No longer are rituals necessary, nor substitutionary victims. The blood of Jesus stops the shedding of blood. The interior attitude of repentance is enough. Jesus Christ has become the spiritual mediator between the free repentance of man and the freeing forgiveness of God.